

СКЕНИРАНО У
ГЕОГРАФСКОМ ИНСТИТУТУ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

др Жељко Бјељак Драгољуб Штрбац Ђидит Лендак

ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ НА ПРАВЦУ
ДУНАВСКО-МОРАВСКОГ КОРИДОРА

БЕОГРАД

2004

UDK 911.3:380.8 (497.11)

ISBN 86-80029-35-1

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GEOGRAPHIC INSTITUTE "JOVAN CVIJIĆ"

SPECIAL ISSUES
№ 65

Željko N. Bjeljac, Ph.D, Dragoljub Štrbac and Edit Lendak

TOURIST MANIFESTATIONS ON THE DIRECTION
OF DANUBE – MORAVA CORRIDOR

Editor
Milan Bursać Ph.D

BELGRADE
2004

UDK 911.3:380.8 (497.11)

ISBN 86-80029-35-1

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ "ЈОВАН ЦВИЈИЋ"

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књ. 65

др Жељко Бјељац Драгољуб Штрбац Едит Лендак

ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ НА ПРАВЦУ
ДУНАВСКО-МОРАВСКОГ КОРИДОРА

Уредник
Др Милан Бурсаћ

БЕОГРАД
2004

*Рецензенти
Reviewers*

др Мирчета Вемић
др Бранка Тошић

*Технички уредник
Technical editor*

Мирела Бутирић

Примљено на седници Редакционог одбора Института 27 децембра 2004.

Accepted at the meeting of the Institute Editorial Board on December 27th 2004.

*Енглески превод
English translation*

мр Јелена Ћалић

Штампано финансијским средствима Министарства науке
и заштите животне средине Владе Републике Србије

*Штампа
Printed by*

Стручна књига, Београд
Тираж – Printed in
200 copies

УВОД

Манифестациони туризам представља вид туризма који може да допринесе повећању обима туристичке потражње, посебно према природним и антропогеним вредностима туристичког места или регије. Манифестације имају за циљ да као специфичне појаве задовоље одређене конкретне потребе. У зависности од тога, оне имају свој специфичан карактер и садржину (организовање приредби са уметничким, забавним, спортским, привредним, верским и образовним садржајем од локалног до глобалног значаја). Потреба човека да се забави, разоноди, рекреира, упознаје нове пределе, навике, обичаје, склапа познанства, уз промену своје животне и радне средине, утицала је и на потребу организовања разноврсних, атрактивних догађаја, као део туристичке понуде места или регије. Тако су настали ритуали, вашари, смотре, сајмови, фестивали, изложбе, спортска такмичења, конгреси, који својим програмима представљају значајан део туристичке понуде. То су догађаји, који у себи садрже одређене уметничке, забавне, образовне и сличне вредности, или приказују различита уметничка, научна, привредна, спортска и друга достигнућа места или регије, а имају традицију одржавања.

Дунавско–моравски коридор својим правцем пружања кроз Србију обухвата природне и антропогене географске елементе који имају и значајне туристичке вредности. Те туристичке вредности пружају могућности и за организовање разноврсних, туристичких приредби и догађаја, који имају и значајно место у туристичкој понуди Србије. Атрактивност туристичких манифестација дуж Дунавско–моравског коридора је један од елемената којим би се путници у транзиту зауставили и остварили дужи туристички промет.

Предмет истраживања које је претходило изради монографије јесте проучавање манифестационог туризма и Дунавско–моравског коридора са туристичко–географског аспекта. Овим приступом се обухватају евалуација компонената географске средине, размештаја, структуре и организације туристичких манифестација, уз задатке: дефинисати факторе који су значајни за одржавање, одредити елементе класификација у циљу процене степена туристичке атрактивности и вредности манифестација; утврдити повезаност манифестација са природним и антропогеним туристичким вредностима Дунавско–моравског коридора.

ДЕФИНИЦИЈЕ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА И КОРИДОРА

Комплексно истраживање манифестационог туризма садржи широк дијапазон различитих садржаја и намена манифестација, као и значаја за средину у којој се одржава

Општи појам манифестација, потиче од латинске речи „**manifestacion**“ која означава „јавно испољавање, показивање, објава, објављивање, односно, јавно изражавање, приређивање“. (Вујаклија 1980). У иностраној литератури и туристичкој пракси овај вид туризма се означава као **event tourism** (догађајни туризам), као и **cultural festivals**. Са туристичког становишта то су програми са интересантним садржајима који самостално могу да привуку посетиоце. У оквиру туристичке понуде поједине манифестације за посетиоца представљају интересантну вредност. Коришћењем различитих видова туризма, при том, посетилац своје слободно време усмерава ка посети туристичкој манифестацији. Показатељи до којих се дошло истраживањем указују на значај организовања манифестација као туристичког потенцијала за места или регије одржавања у оквиру коридора.

Манифестациони туризам представља вид туристичке понуде у коме је садржај манифестација сам по себи туристичка вредност (попут великих спортских, привредних или уметничких манифестација, које саме привлаче потенцијалне посетиоце и где је предвиђен читав низ пратећих туристичких програма повезаних и са природним и другим антропогеним туристичким вредностима места или регије одржавања). Туристичке манифестације представљају и допуну туристичког садржаја у туристичким местима и регијама у туристичкој сезони или ван ње.

У иностраној и домаћој литератури појам туристичке манифестације се дефинише углавном према врсти или значају одржавања.

Ж. Јовичић (1992), појам представља манифестационим мотивима. У том контексту, „манифестациони мотиви су група мотива одређена врстом и значајем приредби и манифестација (културне, политичке, уметничке, спортске, забавне), за које се везују туристичка кретања. У ову групу мотива не улазе приредбе локалног значаја које се могу одразити на продужење боравка (филм, позориште), али много не утичу на величину посећености“. Такође „атрактивност манифестационих мотива одређена је врстом и значајем приредбе и местом и временом њеног одржавања“.

Ж. Бјељак (1998), овако дефинише туристичке манифестације: „манифестације туристичког карактера означавају јавно извођење или

приказивање било у виду изложбе, приредбе, или више приредби разних категорија људског достигнућа, а које се издвајају по својој специфичности, остварујући туристичке ефекте и циљеве а организују се у свим насељима која имају свој интерес у томе“.

У иностраној литератури дефинишу се појмови великих приредби и фестивала. Те дефиниције су различите, јер величина и значај манифестација су широки појмови, те не постоје јединствени критеријуми.

J. R. B. Ritchie (1984), велике манифестације дефинише као „главне, повремене или сталне приредбе, која се одржавају, са ограниченим временом трајања, направљене тако да имају велику привлачност, традицију и рентабилност на одређеној дестинацији, на кратак и/или дужи период времена. Поред тога оне свој успех бележе кроз уникатност, статус и традицију, са циљем да осигурају интересовање и занимају посетиоце“.

K. Socher и P. Tschyrtshenthaler (1987) дефинишу велике манифестације „као приредбе са великим бројем учесника или посетилаца и приредбе које имају светски публицитет“.

J. P. A. Burns, J. H. Hatch и T. J. Miller (1986) манифестације дефинишу као „јединствену приредбу или више приредби које у себи садрже неколико кључних карактеристика. Те карактеристике су специфичност манифестације, а које у многоме зависе и од низа других услуга као што су смештај, исхрана, превоз и забава; друга карактеристика се односи на релативно кратак период одржавања и однос привредних делатности према манифестацији у том периоду; трећа карактеристика се односи на дистрибуцију очекиваних ефеката и четврта карактеристика се односи на привлачење инвестиционог капитала што се посебно односи на услужне делатности“. Наведени аутори на основу ових карактеристика разликују специјалне и неособене манифестације.

Према Cultural festival group, (Association for Tourism and Leisure Education, 2003), фестивали (догађаји), „су важне прилике за друштво, породицу, појединца да изразе своје идентитете, начин живота, друштвене односе и осећаје припадања. Традиционално, фестивали имају јаку повезаност са религијским веровањима, моралним кодексом, традиционално одржаваним обичајима, и културолошку повезаност а митовима. (Sofield and Lee, 1998). Такве структуре веровања су изражене и слављене са различитим степенима учесталости, као фестивали и догађаји. Међутим, фестивали сами по себи еволуирају и мењају се током времена, као успешни услед свог релативног значаја, прихваћене и озакоњене у културним, друштвеним и политичким појмовима.“

„Фестивали су врста главних атракција, зване и „етнички“ туризам. Неки фестивали, у ствари, постају означена туристичка манифестација (догађај)" (Hall, 1992). „Атрактивност, велики број посетилаца, повећана свесност публике која путује на дестинацију и повећање њихових националних и међународних угледа (положаја), као што је профитабилност локалне туристичке привреде. Као туристички атрактивни, фестивали имају тенденцију да постану што комерцијалнији и адаптирани на све веће захтеве и могућности посетилаца. Нови фестивали су често направљени у нади да ће постати туристичка атракција. Овај феномен процеса комерцијализације и адаптације фестивала за туризам је представљање нових догађаја (манифестација), често неповезаних са главном фестивалском темом, као атрактивних туристичких вредности“ (Cohen, 2001)

М. Аврамовски (1996), проучавајући велике манифестације истиче да оне представљају „јаван, масован наступ и јавно изражавање итд, значајне и по размери, величини, по квантитету садржаја. По правилу се организују одређене појаве (традиционалне или једнократне), са одређеном садржином и временом трајања, који су карактеристични било по величини значаја садржаја, било по важности учесника, или значењу резултата и значају публициитета за место или регију, а карактерише се и по масовној посећености“.

У страниј литератури да се уочити да се издвајају атрактивност, традиција, економски значај и да се истражују углавном велике, глобалне манифестације.

Манифестације се одржавају и у местима која немају туристички карактер (довољно атрактивну, али неискоришћену природну или антропогену туристичку вредност, или немају развијену туристичку привреду). За таква места манифестације локалног карактера представљају почетни основ, којим се привлаче посетиоци који су пре свега из локалног окружења или туристи који бораве у том месту. У колико таква манифестација у себи има неку атрактивност или особеност, већ у неком од следећих издања, путем усмене рекламе (препричавање посетилаца), може постати вредност која ће проширивањем својих садржаја и програма допринети развоју туризма насеља. Такав начин може да привуче посетиоце и спонзоре из других, даљих насеља што доприноси већој посети и разноврснијој организацији. У туристичким местима и регијама наведени приступ уз активну пропаганду, путем мас-медија доприноси бољој туристичкој понуди и већем туристичком промету.

Како одредити туристичку вредност неке манифестације? Манифестације организоване са циљем да се привуку посетиоци различи-

тих структура и порекла, са циљем представљања различитих начина привређивања, традиције, и обичаја, уметничких и спортских достигнућа, а повезане са туристичким вредностима места или регије одржавања су манифестације туристичког карактера. При том је циљ да се посетилац упозна и са осталим елементима садржаја туристичке понуде (у смислу забаве, разоноде, рекреације).

Интереси одржавања су различити, зависно од организатора. Манифестације су различитог времена трајања и нивоа одржавања. Као резултати одржавања манифестација јављају се разни утицаји, како на домицилно становништво тако и на посетиоце. Приликом организовања, манифестације и природне и антропогене туристичке вредности су у узрочно-последичној вези. Специфичност организовања је перманентност одржавања уз такав програм који омогућава да посетиоци још током боравка могу да планирају своју поновну посету следећем извођењу, и да специфичност и атрактивност обезбеђује и релевантни број сталних посетилаца.

Резултати који се очекују приликом организовања манифестација, осим као вида туристичке вредности су економска добит, која представља бољитак за ширу заједницу, као и одређени културно-социјални и образовни утицаји на домицилно становништво и посетиоце, допринос и политичкој стабилности регије одржавања, путем девизе „туризам - пасош мира“. Зависно од локације и карактера одржавања, резултати су доминантнији у регијама где су туристичке вредности израженије.

У уводу су дати заједнички показатељи на основу којих се може детаљније вредновати значај манифестације и помоћи њеном дефинисању као туристичком облику. **Карактер одржавања** је издвојен ради увида у ранг манифестације (што је виши, има већу туристичку вредност). **Година одржавања** је издвојена да би указали на традиционалност, а тиме и на перманентност у одржавању. **Време одржавања и број дана трајања** је издвојен у циљу утврђивања повезаности организовања и слободног времена посетилаца. **Број посетилаца и учесника** је издвојен ради указивања на масовност и коришћење програма туристичке понуде. **Пратеће манифестације** нам указују на разноврсност и атрактивност програма који манифестацију укључује у туристичку понуду. **Простор одржавања** нам показује повезаност манифестације и туристичких вредности места (регије) одржавања.

Иако су многи од фестивала, облик локалног друштвеног славања, они имају значајну улогу за туристичка кретања. Фестивали не само да могу привући посетиоце у место одржавања, већ могу допринети

и „креирању позитивног имица дестинације, обогатити туристички доживљај, те допринети продужетку њиховог боравка“ (Baum, Hagen, 1999). Они подстичу осећај заједничког поноса у одређеној заједници и представљају важан потенцијал за развој туризма. „Поред тога што локалним заједницама дају могућност различитих прослава, фестивали представљају и атракције за многе посетиоце и туристе из околних заједница и области. Врло је тешко утврдити тачан број фестивала и посебних манифестација, који се дешавају сваке године, али је лако приметити да фестивали постају све популарнији и да све више и више заједница организује разноврсне манифестације током читаве године“ (Водич за организовање фестивала, 2003).

Дунавско-моравски коридор је део међународних саобраћајних Коридора седам и 10 и представља транзитни туристички правац који повезује Средњу и Северну Европу са Јужном Европом и Азијом. Коридор, кроз геопростор Србије, пролази долинама река Сава, Дунав, Велика и Јужна Морава и Нишава и повезује Србију са Мађарском, Румунијом, Бугарском, Молдавијом и Украјином (Дунавска деоница), односно Бугарском и Турском (Нишавска деоница). Моравски коридор, повезује Србију са Македонијом, Грчком и Албанијом (деоница Велике и Јужне Мораве), Босном и Херцеговином и Хрватском (Западноморавска деоница). Савска деоница такође повезује Србију са БиХ и Хрватском. (Вемич и др. 2002.; Бјељац и др. 2002.; Бјељац, 2003, Бјељац, Бурсаћ, 2003). У односу на туристичка кретања коридор је, у концепту развоја и туристичког уређења простора, дефинисан као „транзитни туристички правац (засебни, специфични простор туристичке понуде дуж значајних коридора, међународних и националних друмских и пловних токова, како у оквиру туристичких региона и зона, тако и као засебна понуда“ (РППРС, 1996.).

Транзитни туризам у Стратегији развоја туризма Србије (1999) има значајну улогу у укупном развоју туризма Србије. „Овај вид туризма развијаће се дуж главних, претежно друмских правца. Он има посебан значај када су у питању инострани посетиоци, а нарочито због магистралног правца на Коридору Будимпешта–Суботица–Нови Сад–Београд–Ниш, са краком преко Димитровграда и Софије ка Истанбулу и Анкари и другим преко Скопља за Солун и Атину. Развијање овог вида туризма подразумева стварање одговарајућих садржаја дуж путева који би били намењени транзитерима, а такође и максимално олакшане улазно–излазне услове за тај сегмент путника“ (Стратегија 1999).

Од 2003. године, укидањем визног режима и побољшавањем дипломатских, трговинских, културних и других односа између Србије и

Хрватске, од значаја је и деоница Шид–Београд, као део магистралног правца Грац–Љубљана–Загреб–Београд.

ВИДОВИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Видови манифестација представљени су: фестивалима, сајмовима, изложбама и конгресима.

У данашње доба фестивали су постали најраспрострањенија врста модерних специјалних догађања (Getz, Chaune, 1997), као и најбрже растуће туристичке атракције (Mayfield, Crompton, 1995). Фестивали играју значајну улогу у друштву, обезбеђујући главну тачку за учествовање културе и обичаја и арена за унифицирану размену између друштвених група. (Getz, 1994, ATLAS-cultural festivals group 2003). Комплексна интеракција између посетилаца, програма и окружења, такође се издваја као важан елемент код фестивала (O Nill и др, 1999).

Као изражавање манифестационог туризма, јављају се и догађаји којима је основа представљање људских достигнућа у области привреде и уметности. Сајмови су најчешћи облик представљања тих достигнућа. То су „комплексни привредно–туристички и културни догађаји који се према врсти експоната деле на опште сајмове–велесајмове и специјализоване сајмове“ (Златковић 1970). У исто време може да се одржава неколико различитих или сајмова са сличном тематиком.

Други начин представљања људских достигнућа јесу изложбе. Поједине изложбе имају и сталну поставку, која се освежава експонатима нових привредних достигнућа. Постоје и изложбе које пре свега имају историјско, уметничко или етнографско обележје. То су: изложбе слика, фотографија, скулптура, таписерија, иконографија, графика, бакрореза, дубореза, етнолошких мотива, спомен поставке, војне опреме и технологије, иновација и нових технологија.

Сајмови и изложбе нису само од значаја за туристичку понуду места одржавања Својим организовањем представљају подстицај привредним, уметничким, образовним и другим значајним субјектима друштвеног живота насеља и регија њихових одржавања, у циљу развијања своје активности, борећи се за квалитет и квантитет својих услуга. Број посетилаца појединих сајмова износи од неколико десетина до неколико стотина хиљада. Током трајања сајмова и изложби организује се и низ пратећих активности (научно–стручни скупови са различитом тематиком, коњичке трке и други спортски сусрети и разни програми забавног карактера.

Претеча сајмова и изложби су вашари. Вашари су места продаје разних врста роба и занатских производа. Време трајања вашара је различито. Ту се потенцијални посетилац може упознати са низом заборављених заната, при том добро забавити, купити робу, склапати нова познанства и сретати се са познаницима.

Током боравка посетилаца сајмова изложби и вашара испуњени су хотелско–угоститељски смештајни капацитети. Њихов боравак пружа могућности упознавања са туристичким вредностима места и регије одржавања, организовано преко туристичке организације или индивидуално, чиме осим економског имају и туристички значај.

Савремени научно–технолошки развој је утицао и на потребу уже сарадње међу привредницима и научницима у националним и интернационалним оквирима. Да би се сарадња остварила, а при том дошло и до размена искустава и мишљења организује се низ разних скупова. Њихови програмски садржаји зависе од професионалне структуре учесника. Бројност организовања тих скупова допринела је и стварању нове туристичке гране, тзв. конгресни туризам.

Према дефиницији Светске туристичке организације (1992) конгресни туризам представља „покретање људи, често и са великих удаљености, ка месту одржавања, при том задовољавајући и њихове туристичке потребе, који произилазе из путовања и боравка особа, што се састају ради измене претежно научних и стручних информација, а којима место састанка није стално место боравка или рада“ (Ружић, П и др. 2003). У оквирима конгресног туризма најчешћи видови организовања су конгреси, конференције, семинари, симпозијуми и научно–стручни скупови (Бјељак Ж, 2001). Имају своје специфичности у оквиру своје туристичке понуде и потражње. Већи део скупова се одржава ван главне туристичке сезоне, те је већа могућност продужења боравка учесника скупова и њихових пратилаца, понудом разноврсних туристичких програма. Такође, унапређује се наука и технологија, зближавају се људи различитих нација и култура, одређеног научног и стручног опредељења.

Све манифестације које су од значаја за туризам могу се поделити према следећим критеријумима: пореклу извођења, трајности у месту одржавања, карактеру одржавања, садржају програма, масовности и уложеним финансијским средствима и према мотивима посетилаца.

Према пореклу манифестације могу бити:

- са традицијом одржавања,
- организоване у циљу презентације различитих врста човековог достигнућа,
- организоване ради представљања територије са атрактивним туристичким вредностима.

При том је традиција одржавања представљена својом перманентношћу. То су манифестације које су због своје атрактивности и специфичности постале познате, и одржавају се у континуално у дужем низу година. Као такве из године у годину изазивају повећано интересовање и шири се круг посетилаца.

Манифестације које се организују у циљу представљања разних врста човековог достигнућа чине групу извођења професионалног и аматерског карактера. Дају једногодишњи или вишегодишњи приказ човековог достигнућа, у појединим спортским, уметничким, научним, привредним, и техничким дисциплинама. Као пратећа активност уз те дисциплине често иду и програми туристичког карактера. Посетиоци и извођачи таквих манифестација користе разне видове туристичке понуде места или регије одржавања те тако постају и корисници туристичких услуга.

Да би се представила нека територија са атрактивним природним и антропогеним туристичким вредностима, организују се манифестације које имају за циљ представљање наведених вредности. Поводи су различити (етнографске вредности, обележавање значајнијих датума из прошлости становништва, представљање привредних достигнућа). Такве манифестације имају програм туристичко–забавног, туристичко–привредног, историјског, етнографског или уметничког карактера. Оне такође имају традицију одржавања.

Класификацијом према трајности у месту одржавања издвајају се манифестације:

- стално или повремено се одржавају у једном месту,
- које се одржавају сваки пут у другом месту,
- истовремено се одржавају у неколико места, или обухватају читаву регију.

Манифестације које се стално или повремено одржавају у једном месту чине саставни елемент туристичке понуде места. Као места одржавања, најчешће се јављају велики привредни и градски центри, бањска и планинска места. То су насеља са развијеном саобраћајном и другом инфраструктурном мрежом, са постојећим хотелско–угоститељским капацитетима, где се одржавају манифестације од локалног до ме-

ђународног нивоа. На траси Коридора, издвојићемо манифестације попут: Међународни филмски фестивал у Палићу, Београдски маратон, Сабор фрулаша Србије „Ој Мораво“ (Прислоница, Чачак) и Роштиљада (Лесковац).

Манифестације које се повремено одржавају у једном месту чине саставни елемент туристичке понуде места. То су разне изложбе, обележавања различитих јубилеја, представљање других туристичких места или регија и слично.

У групу манифестација које се одржавају сваки пут у другом месту спадају спортске, уметничке и привредне манифестације. На траси Коридора то су манифестације као Међународни кошаркашки турнир „Diamond ball & Dream team“ (Београд, август 2004), Сабор народног стваралаштва „Златне руке Србије“ и Фестивал фолклорних традиција Војводине. Атрактивност наведених манифестација је таква да привлачи одређен број извођача и посетилаца што увећава и туристичку вредност места у коме се она одржава. Њихова карактеристика је да увек мењају место одржавања. Зависно од нивоа, атрактивност условљава пре свега одређену економску добит. Добија се и могућност да туристичка привреда регије, максимално презентацијом своје понуде искористи масовност посете на тим манифестацијама.

Манифестације које се истовремено одржавају у неколико места, или обухватају читаву регију једне или више држава и оне су најчешће спортског карактера. На траси Коридора се као такве истичу спортске манифестација Бициклистичка трка кроз Србију, забавна манифестација Међународна Дунавска ТИД регата, уметничка манифестација „Бранково коло“ (Сремски Карловци, Фрушка Гора), етнографска манифестација „Дужијанца“ (насеља у општини Суботица, где преовлађује хрватско и буњевачко становништво).

Према рангу, циљевима и садржају програма, све манифестације се деле на: локалне, регионалне (зонске), републичке, националне (савезне) и интернационалне.

Као критеријуми за одређивање ранга издвајају се:

- географско порекло и број посетилаца,
- значај,
- величина средстава која се одвајају за ранг организовања
- ефекти који проистичу из манифестација одређени нормама и правилима постављеним од стране организатора,
- географско порекло учесника и
- садржај програма манифестације.

Слабије осмишљене и мање репрезентативне манифестације могу бити привлачне само за посетиоце који се у тренутку одржавања, већ налазе у насељу - домаћину, или за родбину и пријатеље непосредних учесника - извођача манифестације. Оне могу да утичу на продужетак туристичког боравка. Туристичке манифестације, националног или међународног обележја, које имају и одређене облике спектакуларности, утичу на повећани обим туристичког промета, јер су у исто време и елемент садржаја боравка и туристичка вредност, према којој се посетиоци крећу. За такве манифестације су потребна и већа финансијска улагања.

Зависно од културних потреба и интересовања потенцијалних посетилаца, могу се одредити својства манифестација. **Мотиви** изведени из разних људских потреба, представљају основну покретачку иницијативу за потенцијалног посетиоца одређене манифестације. Туристички мотиви се појављују под утицајима потреба и спољашњих фактора који чине туристичка путовања (Прангоска, Љ, 2001).

Приликом праћења манифестације у маси људи посматрача, појединац себе доживљава као друштвено биће. Учествоје у стваралачком процесу манифестације. Тиме развија и усавшава своју личност у целисти. Која манифестација ће бити изабрана, зависи од низа екстерних фактора. Присуство и доживљавање манифестација се остварује кроз идентификацију личности посматрача са извођачима и догађајима у програму. Тај процес зависи од ставова, предрасуда, навика, потреба, социјалних мотива и других интересовања посетилаца, те се манифестација различито доживљава. Понашање публике подстиче личност појединца да манифестацију доживљава са различитим интензитетом и квалитетом доживљаја. Групе социјалних и личних мотивација, према наведеним потребама се највише задовољавају боравком у месту, које у својој туристичкој понуди садржи и облике манифестационог туризма. Манифестације имају и већи психолошко социјални ефекат што је у зависности од броја посетилаца

КЛАСИФИКАЦИЈА МАНИФЕСТАЦИЈА

Питања класификације према садржају програма су предмет интересовања теоретичара туризма.

С. и З. Марковић (1972) издвајају културне манифестације (фестивали, фолклорне манифестације, витешке и историјске игре конгреси и саветовања), забавне манифестације (фестивали забавне музике),

спортске манифестације, спортско–рекреативне приредбе, забавне приредбе и обичаје и привредне приредбе.

С. Николић и други (1974) манифестације деле на:

- културне (чији је циљ уметнички резултат);
- са традицијом одржавања (које се односе на традицију или подсећање на догађаје или личности из историје и културе);
- приредбе настале поводом жеље неког привредног субјекта да презентује свој крај или представи неко ново туристичко подручје;
- манифестације забавног карактера (концерти и фестивали забавне и народне музике, фолклорне приредбе, приредбе ревијалног карактера и слично);
- сајмове и изложбе).

С. Ожеговић (1977) дели манифестације на културно–уметничке, научно–стручне, привредне, спортске и забавне. Према Ж. Јовичићу (1992) могу се издвојити: културне, политичке, уметничке, спортске, забавне.

Другачијим приступом од наведених J. R.V. Ritchie (1987) манифестације дели на: светске сајмове и изложбе, јединствене карневале и фестивале, велике спортске приредбе, значајне културне и религиозне приредбе, прославе годишњица, класичне комерцијалне и пољопривредне приредбе и значајне политичке приредбе што зависи од одређене политичке личности.

М. Аврамовски (1996) дели манифестације на уметничке, научно–стручне, привредне, спортске, верске, политичке.

Д. Томка (1996) као манифестационе вредности, издваја: остварења савремене сценске и филмске уметности; представе, приредбе и фестивале, као облик приказивања остварења других уметности; културне и забавне манифестације различите садржине, одговарајућег културног нивоа; пословне манифестације и сајмове; спортске манифестације.

Ж. Бјељак (1998; 2001), издваја: уметничке, научно–стручне, привредне, спортске, верске, политичко–историјске, етнографске, забавне и туристичко–пропагандне манифестације

С. Штетић (2002), као део специфичних облика туризма издваја: конгресни туризам; спортске манифестације; карневале; фестивале.

Према Календару приредби Србије (2004) као смотре, приредбе и догађања, издвајају се: туристичке манифестације које негују и унапређују изворно народно стваралаштво; манифестације које негују и

развијају уметничко стваралаштво; спортско–рекреативне манифестације; гастрономске приредбе; конгреси, саветовања и симпозијуми; сајмови, изложбе и берзе; привредне, промотивне и остале туристичке манифестације; празници и јубилеји.

- Зависно од садржаја програма препознатљиве су:
- манифестације које се састоје само из једне области. То су позоришни, музички, литерарни и други фестивали са само једном врстом извођења.
- манифестације које у себи садрже више приредби, сличних по садржини (приредбе са позоришним, литерарним, ликовним, музичким догађајима), а одржавају се у исто време.
- манифестације које у себи садрже више приредби (литерарне, музичке, фолклорне, спортске, научне), које су различите по садржини, а одржавају се у исто време.

Мора се напоменути да садржаји појединих манифестација не морају бити искључиви, већ, напротив, у пракси су најчешће садржајно испреплетани. Ако је манифестација садржајно чиста, обично је прате програми другачијих садржаја.

ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ ТУРИСТИЧКИХ МАНИФЕСТАЦИЈА У СРБИЈИ

Одређивање географског положаја манифестације је битно, јер указује на повезаност локације манифестација са саобраћајним правцима Србије. Односно, указује се на положај локација одржавања манифестација у односу на потенцијалне туристичке дестинације. Према томе може се рећи да је најважнији елемент за одређивање локације манифестације њен туристичко–географски положај.

При одређивању значаја појединих манифестација и њиховог места у туристичком значењу Србије у овом поглављу ће се указати на њихов размештај, у односу на укупну туристичку понуду и Дунавско–моравски коридор.

Током различитих историјских раздобља у Србији долази до великих миграција становништва. Крајем старог века овај географски простор представљао је транзит многим народима, неки од њих нашли интерес су за дужи боравак. То превирање народа довело је до контакта различитих култура, начина живљења и веровања. У периоду од VII до X века почиње интензивније насељавање предака данашњег живља.

Карактеристике традиције и културно-историјског наслеђа, су ритуали представљени покладама, додолама, аграрно-магијским поворкама, и вертепом код православних верника, као и „вечерима“ заснованим на завичајном фолклору и народним спортским играма такмичарског карактера. Овакви облици манифестација задржани су и до данас било изворно или са модификацијама, с том разликом што су тадашњи посетиоци уједно били и учесници.

Напретком цивилизацијских токова и модерним изумима, а нарочито индустријском револуцијом, од XIX века јавља се потреба за осавремењавањем тадашњих видова представљања и извођења, као облика манифестационог туризма. У насељима широм Србије појављују се путујуће позоришне трупе, са представама које су биле једноставног, родољубивог, садржаја, извођене било преко луткарских представа или учествовањем глумаца, где су женске улоге тумачили мушкарци. Оне су задовољавале публику у местима кроз која су пролазила. Поред путујућих представа, долази до потребе лоцирања природби, који за место узимају већа насеља а за тему религијско-музичка извођења. После првог светског рата туризам у Србији се све више развија. Туризам добија и економску функцију. У том периоду спортска такмичења добијају на значају и рангу, од локалних до државних првенстава у фудбалу, шаху и атлетици. Формирају се и прве организације које имају одлике туристичких друштава, између осталих основано је Планинарско друштво „Фрушка Гора“ 1923. године у Новом Саду.

Приредбе вашарског типа између 1924. и 1940. године прерастају у манифестације сајамско-изложбеног типа (Новосадски, Београдски сајмови). Осим представљања начина привређивања организују се и облици јавног испољавања фолклора и традиције. Првобитне организоване манифестације, углавном су имале привредни, спортски или фолклорни карактер са малом улогом туризма, који се углавном сводио на смештај учесника и посетилаца. Непосредно после другог светског рата на територији Србије, туристичка политика није посебно утврђивана и вођена, нити је постављена као низ одређених акција које треба да предудму организовани субјекти ради остваривања циљева од ширег интереса, оних који се могу постићи развојем туризма на основу његових економских и некономских функција. туризма почиње организовање манифестација спортског, политичко-историјског, уметничког привредног и научно-стручног карактера. Прва манифестација, на територији тадашње ФНР Југославије, била је спортска манифестација „Шаховско првенство Југославије“ која је одржана 1945. године у Новом Саду (Бјељац, Ж 1998).

Према Просторном плану Републике Србије, туристички потенцијали и вредности у Србији су разврстане по категоријама: планине, бање, велики градови, коридори туристичког транзита, природне целине и вредности, целине и објекти културно-историјског наслеђа, целине и објекти етнолошког наслеђа, површинске воде, ловна подручја и села. У оквиру неких од наведених категорија као део комплетне туристичке понуде јављају се и туристичке манифестације (у понудама бањског туризма и туризма у великим градовима. У оквиру стратегије развоја туризма Србије (1999), манифестациони туризам у оквиру „туризма везаног за тзв. посебна интересовања, има своје посебно место. Ради се о интересовањима за културу, археологију, уметност, архитектуру, спорт, музику, хобије“.

Територијални размештај туристичких манифестација на подручју Дунавско-моравског коридора

У овом поглављу дати су резултати настали анализом односа манифестационог туризма у односу на географски положај локације одржавања. Друмска саобраћајница Е75, која повезује Северну са Јужном Европом, саобраћајница Е94 која повезује Западну са Јужном Европом и Азијом, представљају и најпрометније магистралне друмске правце у Србији. У укупној туристичкој привреди, понуда туристичких вредности путницима у транзиту је слаба стихијска, парцијална, мада треба да има један од приоритета

У таквим условима организовање манифестационог туризма у насељима која гравитирају наведеним саобраћајницама, представља потенцијал, тј. полазну тачку, с циљем да се путник у транзиту заустави и оствари туристички промет. Да би се то остварило потребна је што агресивнија туристичка пропаганда, која треба да почне још на самим граничним прелазима. Такође, потребна је и што боља сарадња општинских туристичких организација и ауто-мото савеза, у циљу пружања адекватних туристичких информација и у центрима Ауто-мото савеза Србије. Све то у циљу издвајања оних видова манифестационог туризма, чије локације својом атрактивношћу и својом приступачношћу омогућавају лакши приступ како домаћим, тако и страним посетиоцима Већи део атрактивних природних и антропогених туристичких вредности се налази уз наведене саобраћајнице, а и та чињеница није довољно искориштена.

Остали магистрални друмски правци Србије међусобно су повезани и са одговарајућим пратећим објектима инфраструктуре пружају

солидну основу за друмски транзит робе и путника. Преко тих праваца омогућен је приступ скоро свим туристичким локалитетима.

Дунавско-моравски коридор на територији Србије обухвата 63 општине и три града. Под овим простором, у ширем смислу, подразумева се:

- Коридор 10 - 32 општине које се налазе у гравитационој зони међународног пута Е-75, од Суботице до Прешева,
- Коридор седам - Дунавски коридор, обухвата 19 општина на обали Дунава од Сомбора до Неготина (осим општина које су обухваћене Коридором 10),
- Транзитни правац Шид-Београд - четири општине које гравитирају према међународном путу Е-70 (осим града Београда),
- Транзитни правац Појате-Пожега- седам општина у долини Западне Мораве и
- Транзитни правац Ниш-Димитровград - четири општине у долини Нишаве (осим града Ниша).

Зависно од ранга и значаја, на територији Србије се организује велики број различитих манифестација, које имају и одређени туристички карактер. Календар приредби Србије (ТОС 2004), обухвата 500 различитих манифестација. У овај број можемо убројати и 170 туристичких манифестација у Војводини (према Секретаријату за привреду Извршног Већа АП Војводине, 2004). Од тог броја 37 манифестација се налази и у једном и у другом Календару. На посматраном подручју 2004. године одржано је 334 приредби, што чини 52,76% свих приредби одржаних на територији Србије те године. Стваран број одржаних манифестација је много већи, међутим у обзир су узете само оне, које имају шири регионални и израженији туристички значај (традицију одржавања).

Од посматраних манифестација стално се, у истом насељу, организује 281 или 84,1%. Манифестације које се повремено одржавају у једном истом, чине 10 или 3,0%. Истовремено у два или више насеља одвија се 23 манифестације или 6,9%. Оне које се сваки пут одржавају у другом насељу, обухватају 20 односно 6,0%.

Манифестације које мењају места одржавања услед специфичних услова локалне средине где се одржавању, добијају и посебне карактеристике. Услед тога, потребно их је посматрати као засебне.

Према рангу одржавања међународне чине 80 манифестација (24,0%), савезне (СЦГ) 42 (12,6%), републичке 76 (22,8%), регионалне 136 (40,6%).

Од међународних, најбројније су спортске (међународни турнири и купови, балканска и европска првенства) и привредне манифестације (међународни сајмови и изложбе). Највише се одржавају на транзитним туристичким правцима Коридора 10 Нови Сад-Београд и Београд-Ниш.

Код савезних најбројније су спортске (државна првенства и куп такмичења Србије и Црне Горе) и привредне манифестације (сајмови и изложбе). Највише се одржавају на транзитним туристичким правцима Коридора 10 Нови Сад-Београд и Београд-Ниш.

Код републичких најбројније су етнографске, забавне и уметничке манифестације. Највише се одржавају на већ поменутих правцима коридора 10 и на транзитном туристичком правцу коридора седам. Код регионалних, најбројније су забавне и уметничке манифестације, а најбројније су на правцу коридора 10 Београд-Ниш и коридор седам.

Територијални размештај туристичких манифестација по транзитним туристичким правцима Дунавско-моравског коридора је релативно неравномеран (табела 1). Највећа концентрација примећује се у општинама које се налазе у директној вези са међународним аутопутем Е-75. (транзитни туристички правци коридора 10: Хоргош-Нови Сад, Нови Сад-Београд и Београд-Ниш У граду Београду одржава се 35,40% од укупно 209 манифестација које су регистроване у општинама коридора 10. У Војвођанској деоници коридора, општине имају значајну традицију у организовању манифестација. У моравској деоници коридора 10 у свега десет општина је регистрована манифестација са туристичким потенцијалом. Богатију и разноврснију понуду манифестација у овом делу коридора 10 имају само општине Ниш, Лесковац и Врање, док на потезу од Велике Планае до Ниша ни у једној општини (изузев Алексинца, где се годишње организује три значајније манифестација) не постоји туристички афирмисана манифестација. По броју одржаних манифестација од уздужних транзитних туристичких праваца Коридора на другом месту налази се транзитни правац Појате-Пожега (Западно-моравска траса моравског коридора). Стање је најнеповољније у долини Нишаве. На подручју коридора седам туристичке манифестације се редовно одржавају у већини општина.

Доминантно учешће имају уметничке, етнографске, забавне и спортске манифестације. Са активирањем Дунава као значајног саобраћајног и туристичког правца, може се очекивати да већи број постојећих манифестација, које тренутно имају само локални значај, уз одговарајући туристичку пропаганду прерасте у туристички афирмисану приредбу.

Табела 1. Структура туристичких манифестација по транзитним правцима Дунавско-моравског коридора у 2004. години

Table 1. Event tourism structure on transit corridor directions in 2004

Правци	Укупно	Уметничке	Туристичко Пропагандне	Научно- стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко- историјске	Етнографске	Забавне
Коридор 10	209	67	2	2	56	40	4	6	14	18
Правци Коридора 10										
Шид-Београд	16	5			1	3	2		4	1
Појате- Пожега	36	9		1	9	6	1		5	5
Ниш- Димитровград	5	4			1					
Коридор 7	68	14	1	1	4	10	4		18	16
Укупно	334	99	3	4	71	59	11	6	41	40

Напомена: – Коридор седам обухвата општине које излазе на Дунав, без градова Београд и Нови Сад, Сремских Карловаца, Инђије и Смедерева
– Нишавски правац коридора 10 је без града Ниша
– Савски правац коридора 10 је без града Београда

Најбогатију понуду туристичких манифестација имају градови Београд, Нови Сад и Ниш. У овим регионалним макро центрима одржава се 37,72% од свих регистрованих манифестација на ширем подручју Дунавско-моравског коридора (табела 2).

У три града и 16 општина дуж Дунавско-моравског коридора се одржава 264 манифестације 78,44% свих манифестација на траси Коридора У наведеним општинама се одржава 47,47% уметничких, 79,66% привредних и 70% спортских манифестација. Територијални размештај забавних манифестација је релативно равномеран на посматраном подручју, док је организовање етнографских приредби и фестивала више одлика сеоских средина и средина са посебним етничким цртама становништва.

Табела 2. Општине са највећим бројем туристичких манифестација на ширем подручју Дунавско-моравског коридора 2004. године

Table 2. Municipalities with biggest number of events on Danube-Morava space in 2004

Општине	Укупно	Уметничке	Научно- стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко- историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко- пропагандне
Град Београд	72	16	2	24	22	1	3	1	3	
Град Нови Сад	37	13		15	5			1	1	2
Град Ниш	16	8		4	2				2	
Сомбор	14	5		1	2	1		4		1
Суботица	13	3		2				3	5	
Лесковац	11	2		8					1	
Ср. Карловци	9	7		1		1			-	
Кладово	9				3				6	
Краљево	9	2		1	2			3	1	
Кањижа	9	3			5				1	
Чачак	9	3		2	2			1	1	
Врњачка бања	8	1		3	3			1		
Ср. Митровица	8	2		3	1		1		1	
Крушевац	8	3				2			3	
Панчево	7	4		2	1				-	
Смедерево	7			1				3	3	
Врање	6	4							2	
Пожаревац	6	2			1	1			2	
Врбас	6	2						3	1	
Укупно	264	87	2	69	49	6	4	20	33	3

Јак потенцијал за развој манифестационог туризма имају општине у долини Западне Мораве. Општине Чачак, Крушевац, Врњачка Бања и Краљево налазе се међу десет водећих општина по броју манифестација. Оне се простиру на релативно малом, али саобраћајно добро повезаном подручју. Околина је богата природним и антропогеним вредностима, што пружа добру основу за формирање разноврсних туристичких манифестација. По структури манифестација занимљиво је издвојити општину Сремски Карловци, која би се могла окарактерисати

као главни културни центар Коридора, захваљујући познатим и бројним уметничким манифестацијама.

Табела 3. Насеља са највећим бројем туристичких манифестација на ширем подручју Дунавско-моравског коридора 2004. године.
Table 3. Settlements with biggest number of events on Danube-Morava space in 2004

Насеља	Укупно	Уметничке	Научно-стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко-пропагандне
Београд	69	16	2	23	19	1	3	1	3	
Нови Сад	32	10		14	4			1	1	2
Ниш	11	5		4	2					
Лесковац	11	2		8					3	
Сомбор	11	5		1	2			2		1
Ср. Карловци	9	7		1		1				
Суботица	9	1		2	1			2	3	
Кањижа	9	3		-	5				1	
Врњачка Бања	8	1		3	3			1		
Краљево	7	2		1	2			2		
Ср. Митровица	7	2		3	1				1	
Чачак	6	3		2	1					
Врање	5	4						1	1	
Кладово	5				2				3	
Бела Црква	5				2			1	2	
Смедерево	5			1				2	2	
Палић	5	2						1	2	
Укупно	214	63	2	63	44	2	3	13	22	3

Слична је ситуација и ако се посматра распоред манифестација по насељима, (табела 3) где се највећи број манифестација одржава у општинским административним центрима и насељима са туристичким мотивима.

Туристичке манифестације на траси коридора седам (ток реке Дунава)

Туроператори из земаља подунавског региона, организују крстарења овом реком. Ток Дунава кроз Србију служи им само за транзит, са веома slabим интересовањем за програме туристичких организација тог региона. Сарадња између тих туристичких организација и организатора скоро је никаква.

На делу тока Дунава кроз Србију налазе се 21 општина и два града. Простор којим Дунав протиче кроз Србију је део велике европске макрорегије, која представља дугачку и широку долину Дунава у Аустрији, Словачкој, Мађарској, Хрватској, Србији, Румунији и Бугарској. Део ове макрорегије се кроз Србију пружа од Бездана до Прахова. Ток реке Дунав, као део међународног саобраћајног Коридора седам представља и значајан транзитни и туристички правац. „На обали и приобаљу Дунава налазе се бројне природне атрактивности, културно-историјске и друге антропогене вредности и погодности које потенцијалним посетиоцима омогућавају многобројне и разноврсне активности. Сама река пружа могућности за развој наутничког туризма и за „спортове на води“ (Стратегија 1999), а у приобаљу постоје услови за развој спортско-рекреативног, излетничко-викендашког, руралног, еко-културног, манифестационог и бањског туризма.

„Својим богатством и разноврсношћу обале Дунава појачавају могућности његовог туристичког активирања. Поред могућности коришћења воденог тока у спортско-рекреативне сврхе на обалама Дунава лежи већи број градских насеља и културних споменика који привлаче туристе“. (Јовичић, Ж, 1992). Као значајни туристички центри уже и шире зоне Подунавља, издвајају се и бањско-лечилишни центри: Бездан, „Јунаковић“ Стари Сланкамен. Посебно атрактивне су и вештачке акумулације: Лединачка, Белоцркванска, Сребрно језеро, Ђердапска. Осим антропогених туристичких вредности, од значаја су и заштићени природни простори: Горње Подунавље, Петроварадинско-ковиљски рит, Банатска пешчара. Река Дунав протиче кроз Северну и Источну туристичку зону. Обухвата простор туристичких регија: Горње Подунавље, Фрушка Гора, Делиблатска пешчара, Ђердап. У пејзажно-просторном погледу, на посматраном делу можемо издвојити неколико типова обалских сектора: „барањски, бачки, фрушкогорски, сремски, банатски, грочански, ђердапски, крајински“. (Јовичић, Ж, 1992). Сваки од ових типова се не разликују само по попречним профилима и рељефом обале и долинским странама већ и по другим

географским карактеристикама (вегетација, искоришћеност земљишта у привредне сврхе, облици насеља и типови сеоских кућа) и етнографским одликама (ношња, традиција, музика, гастрономија).

Табела 4. Општине са туристичким манифестацијама простору коридора 7
Table 4. Municipalities with events on Danube corridor 7 in 2004

Општине	Укупно	Уметничке	Научно-стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко-пропагандне
Град Београд	69	16	2	23	19	1	3	1	3	
Град Нови Сад	37	13		15	5			1	1	2
Сомбор	14	5		1	2	1		4		1
Ср. Карловци	9	7		1		1				
Кладово	9				3				6	
Панчево	7	4		2	1				-	
Смедерево	7			1				3	3	
Пожаревац	6	2			1	1			2	
Бела Црква	5				2			1	2	
Голубац	4				2				2	
Инђија	4	2							2	
Велико Градиште	4	1							3	
Беочин	4	1			2				1	
Апатин	3			1	1				1	
Неготин	3	1						1	1	
Оџаци	3					1		1	1	
Бачка Паланка	2	1							1	
Мајданпек	2			1				1		
Бач	2							1	1	
Доњи Милановац	2	1							1	
Укупно	197	56	2	45	38	5	3	14	31	3

Обухватајући све општине на простору коридора седам, туристичке манифестације чине 59,88% свих манифестација Дунавско-моравског коридора. Манифестације на правцу коридора седам чине 56,56% свих уметничких манифестација Дунавско-моравског коридора, 63,38% свих привредних, по 50,00% научно-стручних, и политич-

ко-историјских, 100,00% туристичко-пропагандних, 45,45% верских, 34,15% етнографских, 77,50% забавних.

Највише се одржава манифестација са: уметничким (28,00%), привредним (22,50%), спортским (19,00%) и етнографским садржајем (15,50%).

Табела 5. Насеља са туристичким манифестацијама на простору транзитног туристичког правца Дунава (коридора седам), 2004. године

Table 5. Settlements with events on Danube corridor 7 in 2004

Насеља	Укупно	Уметничке	Научно-стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко-пропагандне
Београд	69	16	2	23	19	1	3	1	3	
Нови Сад	33	11		15	4				1	2
Сомбор	13	5		1	3	1		2		1
Сремски Карловци	9	7		1		1				
Кладово	5				2					3
Бела Црква	5				2			1	2	
Смедерево	5			1				2	2	
Велико Градиште	4	1								3
Беочин	4	1			2					1
Голубац	4				2					2
Панчево	4	3		1						
Пожаревац	4	1			1	1				1
Петроварадин	3	3								
Костолац	3	1					1			1
Апатин	2			1						1
Неготин	2	1						1		
Оџаци	2					1				1
Бачка Паланка	2	1								1
Мајданпек	2			1				1		
Бач	2							1	1	
Доњи Милановац	2	1								1
Ср. Каменица	2	1			1					
Инђија	2	2								
Ст. Сланкамен	2									2

Караташ	2									2	
Текије	2									2	
Брза Паланка	2									2	
Бегеч	1	1									
Челарево	1	1									
Добра	1			1							
Качарево	1				1						
Војловица	1				1						
Омољица	1	1									
Кличковац	1									1	
Штубик	1									1	
Рудна Глава	1									1	
Сонта	1			1							
Бачки Брестовац	1							1			
Кљајићево	1									1	
Богојево	1										1
Сиколе	1									1	
Бачко Ново Село	1				1						
Лединци	1				1						
Раковац	1				1						
Укупно	204	56	2	46	41	5	3	15	35	3	

У табели су укључена и насеља у којима се истовремено одржава иста манифестација, попут Дунавске ТИД регате, Фрушкогорског планинарског маратона, Змајевих дечијих игара, Бранковог кола.

Манифестације се одржавају у 43 насеља У граду Новом Саду, општинама Сомбору, Кладову, Смедереву, Пожаревцу, Беочину, Панчеву, Бачкој Паланци се део манифестација одржава истовремено у више насеља.

Туристичке манифестације на траси дунавског дела Коридора 10

Свеевропски транспортни коридор 10 је пре свега копнени коридор, ослоњен на путну и железничку мрежу.

Као транзитни туристички правци који пролазе кроз Дунавску котлину, а саставни су део Коридора 10 издвајају се:

- Хоргош–Нови Сад;
- Нови Сад–Београд и
- Шид–Београд (Савски правац).

Просторно, овај правац се пружа кроз територију мултиетничке и мултикултуралне АП Војводине (северни део Србије). Овај простор

има разноврсно антропогено наслеђе, што представља основ за организовање различитих видова манифестационог туризма.

Према подацима Техничког секретаријата коридора 10 из Солуна (2003), на путном правцу од Београда до Новог Сада дневно саобраћа 6000 до 10000 возила.

На путном правцу Савског дела коридора 10, од Београда до Сремске Митровице дневно саобраћа 6000 до 10000 возила. Годишњи промет приватних и теретних возила на граници, мерен у истом периоду је:

- Хоргош (гранични прелаз СЦГ и Мађарске) 600000 до 700000 путничких и 100000 до 110000 теретних возила (са Мађарске стране 50000 до 100000 теретних возила)
- Батровци (гранични прелаз СЦГ и Хрватске) 200000 до 300000 путничких и 50000 до 100000 теретних (с обе стране границе).

У општинама које се налазе на правцу копнене трасе Дунавског дела коридора 10, одржава се 168 манифестација (50,30 % од укупног броја манифестација на коридору). Уметничке манифестације на посматраном правцу чине 53,53% свих уметничких, Дунавско–моравског коридора. Привредне манифестације на посматраном правцу чине 67,61% свих привредних Коридора. Спортске манифестације на посматраном правцу чине 54,24 % свих спортских на траси Коридора. Забавне манифестације обухватају 35,00% свих забавних на правцу Коридора, а етнографске 21,95%. Односно, на правцу копненог дела Дунавског коридора, најбројније су уметничке (31,55%), привредне (28,57%) и спортске манифестације (19,05%).

Манифестације на правцу копненог дела Дунавског коридора се одржавају у 30 насеља. Табеле 6 и 7 показују распоред манифестација по општинама и насељима.

Табела 6. Општине са туристичким манифестацијама на простору копненог дела Дунавског правца коридора 10, 2004. године
Table 6. Municipalities with events on the road Danube directions in 2004

Општине	Укупно	Уметничке	Научно-стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко-пропагандне
Град Београд	69	16	2	23	19	1	3	1	3	
Град Нови Сад	34	11		15	4			1	1	2
Суботица	13	3		2				3	5	
Сремски Карловци	9	7		1		1				
Кањижа	9	3			5				1	
Ср. Митровица	8	2		3	1		1		1	
Врбас	6	2						3	1	
Шид	5	2				1	1		1	
Бачка Топола	4			2	2					
Србобран	4			2				1	1	
Стара Пазова	2	1			1					
Инђија	2	2								
Рума	2	2								
Пећинци	1	1								
Укупно	168	52	2	48	32	3	5	9	14	2

Табела 7. Насеља са туристичким манифестацијама на простору копненог дела Дунавског правца коридора 10, 2004. године
Table 7. Settlements with events on Danube road directions in 2004

Насеља	Укупно	Уметничке	Научно-стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне	Туристичко-пропагандне
Београд	69	16	2	23	19	1	3	1	3	
Нови Сад	33	11		14	4			1	1	2
Суботица	9	1		2	1			2	3	

Ср. Карловци	9	7				1			1														
Кањижа	9	3								5											1		
Ср. Митровица	7	1								3	1										1		
Палић	5	2																			1	2	
Србобран	4									2											1	1	
Шид	4	2																			1	1	
Бачка Топола	3	1									2												
Зобнатица	3	1								1	1												
Врбас	3	2																					1
Инђија	2	2																					
Рума	2	2																					
Петроварадин	2	2																					
Моровић	2	1																					1
Лудаш	2																						2
Ковиљ	1									1													
Таванкут	1																						1
Чантавир	1																						1
Хајдуково	1																						1
Ст. Моравица	1	1																					
Засавица	1	1																					
Келебија	1																						1
Шашинци	1									1													
Сал. Ноћајски	1	1																					
Стара Пазова	1	1																					
Нова Пазова	1																						1
Савино село	1																						1
Равно село	1																						1
Куцура	1																						1
Вишњићево	1	1																					
Укупно	184	59	1	49	37	3	5	9	19	2													

У табели седам су укључена и насеља у којима се истовремено одржава иста манифестација, попут Дужијанце, Бербанских дана, Инфанта.

Преовлађују уметничке, привредне, спортске и забавне манифестације, а у граду Новом Саду, општинама Суботица, Сремска Митровица, Бачка Топола се део манифестација одржава истовремено у више насеља.

Туристичке манифестације на правцу моравског дела Коридора

Поморавље представља пространу регију у сливовима три Мораве, а који обухватају и највећи део територије централне Србије. У ужем смислу, Поморавље је представљено долинама Велике, Западне и Јужне Мораве. „Још уже, под Поморављем се подразумева долина Велике Мораве–Велико Поморавље, од Сталаћа (става Јужне и Западне Мораве) до Смедерева и Дубравице уз Дунав. Велико и Јужно Поморавље је издужена, уска регија по средини Србије и Балканског полуострва. Западно Поморавље се пружа упореднички и спаја меридијанско Велико и Јужно Поморавље са долином Ибра (Ибарска саобраћајница паралелна са Великоморавском) и Западном Србијом“. (Марковић, Ј. Ђ, 1988). Транзитни туристички правци кроз Поморавље делом пролазе и кроз Централну, Источну и Јужну туристичку зону, односно кроз туристичке регије Шумадијске планине, Кучајске планине, Власина и Крајиште, Стара планина.

Транзитним туристичким правцем Ниш–Прешево, код града Куманова (БЈР Македонија) улази се у Вардарску котлину чиме се продужава траса коридора 10 према Грчкој (Вардарски коридор). Издваја се и транзитни туристички правац Краљево–Приштина–Скопје, који повезује западноморавски правац са Вардарском котлином (пролази кроз туристичке регије Копаник и Шар–планина (Бјељац, Бурсаћ, 2003)). Транзитни туристички правци, као саставни део Коридора, представљају и главне трасе кретања туриста према регијама са атрактивним туристичким вредностима Јужне Европе, од којих неке имају и светски значај (Средоземно море, планина Олимп, градови Солун, Атина, Истанбул и др.).

Као транзитни туристички правци који пролазе кроз моравски део Коридора се издвајају:

- Београд–Ниш;
- Ниш–Прешево (на траси ауто пута Е75 кроз Србију, који пролази највећим делом кроз долине Велике и Јужне Мораве);
- Појате–Чачак (ауто пут Е761, који пролази кроз долину Западне Мораве);
- Ниш–Димитровград (ауто пут Е80, преко долине Нишаве, притоке Јужне Мораве) према Софији (Бугарска), као део транзитног правца према Турској.

На овом простору се налазе један град и 22 општине као што је дато у табели 8.

Табела 8. Општине са туристичким манифестацијама на простору моравског правца Коридора 10, 2004. године

Table 8. Municipalities with biggest number of events on Morava space in 2004

Насеља	Укупно	Уметничке	Научно–стручне	Привредне	Спортске	Верске	Политичко–историјске	Етнографске	Забавне
Град Ниш	21	11		5	4				1
Лесковац	13	2		7	1				3
Чачак	10	3	1		2			1	3
Крушевац	8	3				2		3	
Врњачка Бања	8	1		3	3			1	
Краљево	8	3			2			3	
Врање	7	5						1	1
Алексинац	3	1						1	1
Александровац	2			1				1	
Бујановац	2					1		1	
Смедеревска Паланка	2	2							
Трстеник	2	1			1				
Гацин Хан	1	1							
Димитровград	1	1							
Бела Паланка	1	1							
Ћуприја	1				1				
Укупно	90	35	1	16	14	3	-	12	9

На простору моравског дела Коридора, се одржава 26,95% свих манифестација. На посматраном простору одржава се 36,08% свих уметничких манифестација коридора, 22,54% свих привредних, 23,73% свих спортских, 30,00% свих етнографских манифестација. На транзитним туристичким правцима моравског дела коридора, преовлађују уметничке са 38,89%, привредне 17,78%, спортске 15,56% и етнографске 13,33%.

У табели девет су укључена и насеља у којима се истовремено одржава иста манифестација, попут појединих манифестација у општинама Краљево, Чачак, Ниш.

Табела 9. Насеља са туристичким манифестацијама на моравском правцу
Table 9. Settlements with events on Morava space in 2004

Насеља	Укупно	Уметничке	Научно-стручне.	Привредне	Спортске	Верске	Политичко-историјске	Етнографске	Забавне
Ниш	18	11		5	4				1
Лесковац	13	2		7	1				3
Врњачка Бања	8	1		3	3			1	
Чачак	7	3	1					1	3
Крушевац	7	3				2		3	
Краљево	7	3			2			3	
Врање	7	5						1	1
Алексинач	3	1						1	1
Сићево	3	2		1					
Александровац	2			1				1	
Бујановац	2					1		1	
Смедеревска Паланка	2	2							
Трстеник	2	1			1				
Нишка бања	2	1							1
Врањска бања	2								2
Овчар бања	2				2				
Бигреница	1				1				
Горња Топионица	1	1							
Гацин Хан	1	1							
Димитровград	1	1							
Бела Паланка	1	1							
Маглић	1	1							
Ратина	1								
Горња Трпача	1				1				
Сталаћ	1				1				
Падеж	1							1	
Сутелица	1							1	
Прислоница	1							1	
Укупно	99	40	1	17	18	3		14	12

Манифестације се одржавају у 28 насеља. Посматрано према насељима, највећи број манифестација на траси моравског дела Коридора су уметничког, а следе спортског и привредног карактера.

Туристичке манифестације

Према садржају програма манифестације су подељене у девет група. Највеће учешће имају уметничке манифестације, пре свега позоришне и музичке. На посматраном подручју од укупно 334 манифестација 29,64% има уметнички карактер. По учесталости одржавања на другом месту се налазе спортске (21,25%), а на трећем привредне манифестације (17,66%). Спортске манифестације локалног или ужег регионалног значаја одржавају се у скоро свим општинама, међутим спортске приредбе државног и међународног значаја организују се само у већим градским центрима где постоји одговарајућа смештајна и спортска инфраструктура. Привредне манифестације, које се у највећем броју случајева јављају у виду специјализованих сајмова, одржавају се искључиво у већим градовима са развијеном привредом. Забавне манифестације, на пример вишедневне летње културно-забавне приредбе, рибарске вечери, балови, редовно се одржавају у скоро свим општинама Дунавско-моравског коридора. Везане су за локалну традицију, значајну годишњицу или за неку истакнуту привредну грану или занат. Забавне манифестације учествују са 12,00% у укупном броју. Етнографске манифестације (12,28%) највећу заступљеност имају у општинама мултиетничке Војводине и у општинама у долини Западне Мораве. На траси коридора кроз Војводину се одржава 39%, а у долини Западне Мораве 24,39% етнографских манифестација. Научно-стручне манифестације имају изузетно слабу заступљеност. Томе доприноси чињеница да су конгреси, конференције и слични привредни скупови углавном затвореног типа и за специјализовану групу учесника, што отежава њихово укључивање у туристичку понуду насеља. За учеснике оваквих скупова потребно је обезбедити квалитетну туристичку инфраструктуру, што ограничава њихово организовање на градове и већа туристичка места. Занемарљиву учесталост имају верске и политичко-историјске манифестације.

Уметничке манифестације

Садржајно су везане за област културе и уметности а према садржају програма могу се разврстати на: разне позоришне, музичке, фото и филмске, ликовне, књижевне и мешовите (које у себи садрже раз-

личите програме) а организују се самостално или као допуна осталој (интегралној) туристичкој понуди. Уметничке манифестације имају на свој ослонац у дугој традицији одржавања и широк спектар етно колора регије одржавања који јој дају богатство и разноврсност са специфичношћу природних вредности.

Књижевне манифестације најчешће организују културно уметничке институције и удружења. Према садржају програма могу се поделити на: књижевне сусрете, вечери поезије, вечери ораторства, приредбе посвећене сећању на истакнуте књижевнике (меморијали).

На траси Дунавско-моравског коридора одржавају се и најзначајније уметничке књижевне манифестације у Србији, попут: Међународна књижевна колонија (Кањижа), Бранково коло (Сремски Карловци, Нови Сад, Фрушка Гора), Кочићеви дани (Челарево), Борина недеља (Врање), Дисово пролеће (Чачак), Међународни фестивал беседништва „*Sirmium lux verbi*“ (Сремска Митровица), Јефимијини дани (Трстеник, манастир Љубостиња), Жичка христовуља (Краљево), Београдски међународни сусрети писача, Међународна књижевна колонија (Сићево), Међународни фестивал ауторског стрипа (Панчево), Фестивал југословенске поезије младих (Врбас), Царевчеви дани (Велико Градиште), ЈУ поет фест (Палић).

Пратеће манифестације најчешће су музичког, ликовног, позоришног и научно-стручног карактера. За места одржавања обично се узимају простори народних библиотека и домова културе. Заједничко им је да окупљају струковне књижевне и ликовне раднике, и представљају меморијал књижевника значајних: за Српску историју и културу. Пратеће манифестације су богате садржајима и обухватају ликовне изложбе, научне трибине и музичко-сценска извођења.

Ликовне манифестације су садржајно повезане са простором, који је одувек био инспирација ликовних уметника. То богатство инспирације омогућило је и формирање колонија ликовних уметника са традицијом одржавања. Колоније и ликовне радионице обухватају достигнућа сликарства, вајарства, примењене уметности, а могу бити и мешовите. У оквиру њих се одвијају сусрети ликовних уметника, историчара уметности, ликовних критичара и других. Примећујемо да имају мали број учесника, као и да осим повремених радних излета у околину и забавног програма за учеснике, немају значајније пратеће манифестације, а за локацију користе и објекте антропогеног наслеђа. Заједничко је и учешће и историчара уметности, а повремено и музичких и драмских уметника. Организатори су галерије и општински културни центри Радове који су настали током боравка, они остављају Колонијама,

које сваке године праве сталне или повремене изложбе у галеријама или народним музејима. Такве изложбе представљају допунски вид туристичке понуде. Имају туристичко пропагандни значај за дестинацију одржавања. Та пропаганда може бити двојака, рекламом туристичких вредности регије одржавања, преко сликарских мотива, и путем усмене пропаганде учесника колонија. На правцу Дунавско-моравског коридора се одржавају и неке од најзначајнијих ликовних уметничких манифестација, попут:

Ликовна колонија акварела, Карловачки ликовни бијенални салон српске уметности и Подунавска ликовна колонија (Сремски Карловци), Ликовна колонија (Врање), ART салон, Балканска ревија младих цртача стрипа (Јесковац), Ликовна колонија "17 воденица" (Гацин Хан), Међународна ликовна колонија „Поганово“ (Димитровград, манастир Поганово), Сликарска колонија „Елан“ (Сомбор), Међународна уметничка радионица „Стакло“ (Панчево), Међународна ликовна колонија „Сићево“ (Сићево), Меморијал Надежде Петровић (Чачак), Октобарски салон (Београд).

Србија има дугу музичку традицију, која се мењала кроз епохе и векове а која је трпела утицаје народа који су пролазили или је насељавали. Кроз разне утицаје она се модификовала и модернизовала, али је у себи задржала основне вредности које има од давнина. Оног тренутка кад су музичка догађања почели да прате и бројни посматрачи, љубитељи одређеног музичког правца и добијањем традиције одржавања, музика почиње да бива интересантна и за туризам. Као облике музичког представљања издвајамо концерте и фестивале: класичне, гопел и хорске, дечије, народне и забавне музике.

На траси Дунавско-моравског коридора се одржавају и најзначајније музичке манифестације, попут: Међународно такмичење музичке омладине, Гитар арт фестивал, Фестивал традиционалног народног певања група певача, Београдске музичке свечаности БЕМУС и Калемегдански сутони (Београд), Фестивал нових градских песама и романси, Међународне хорске свечаности, музички фестивал „*Nisomnia*“, Нишке музичке свечаности, НИМУС (Ниш), дечији фестивал „Златно звонце“, Новосадско музичко лето НОМУС, музички фестивал Exit noise summer festival, Интернационални фестивал уличних свирача – ИФУС, Old gold цез фестивал, (Нови Сад), Фестивал тамбурашких оркестара Србије, Фестивал музичких друштава Војводине (Рума), Међународни музички фестивал младих Teen (Мајданпек), Мокрањчеви дани (Неготин), Међународни цез фестивал (Панчево), Сомборске музичке свечаности - СОМУС (Сомбор), Међународни цез фестивал (Кањижа).

Слика 1 Exit 2004, Петроварадинска тврђава
Photo 1. Exit festival

Позоришне манифестације, према извођењу разликујемо: аматерске и професионалне. Обухватају такмичења и смотре позоришта великих и малих сцена и такмичење и смотре професионалних позоришта лутака.

На траси Дунавско–моравског коридора се одржавају и најзначајније уметничке позоришне манифестације у Србији, попут: Глумачке свечаности „Миливоје Живановић“ (Пожаревац), Међународни фестивал позоришта за децу, Фестивал експерименталних позоришта Војводине, (Суботица), Фестивал Београдских аматерских позоришта - БАПС Београдски интернационални театарски фестивал БИТЕФ (Београд), Међународни фестивал хумора и сатире „Златна кацига“ (Крушевац), Стеријино позорје, Интернационални фестивал алтернативног и новог театра –ИНФАНТ, (Нови Сад), Републички фестивал уметничке игре младих „Дани игре“ (Бела Паланка), Републички фестивал нових театарских форми (Смедеревска Паланка), Балкански фестивал аматер-

ских позоришта (Горња Топионица, Ниш), Борини позоришни дани (Врање).

Филмске и фото манифестације, представљају елемент допуне туристичког боравка. Према садржају, могу се издвојити: фестивали играног филма, ревијалне смотре, фестивали аматерског филма. На траси Дунавско–моравског коридора се одржавају и најзначајније уметничке филмске и фото манифестације Србије: Међународни филмски фестивал ФЕСТ, (Београд), Фестивал аматерског филма, салон уметничке фотографије и смотра дијапозитива у боји ЖИСЕЛ (Омољица), Фестивал филмског сценарија (Врњачка бања), Фестивал глумачких остварења Србије и Црне Горе „Филмски сусрети“ (Ниш), Фестивал европског филма „ЕВРО НС“, Фестивал домаћег играног филма „Новосадска арена“ (Нови Сад), Смотра анимираног филма Србије и Црне Горе (Чачак), Међународни филмски фестивал (Палић).

Уметничке манифестације мешовитог карактера су оне које у себи садрже све елементе уметничког изражавања, тако да ниједан није посебно издвојен. Имају и посебну уметничку вредност, а и значајан туристички потенцијал. На простору Дунавско–моравског коридора се издавају и најзначајније уметничке манифестације мешовитог карактера у Србији, попут: Змајеве дечије игре (Нови Сад, Сремска Каменица), Беловодска розета (Крушевац), Београдски летњи фестивал БЕЛЕФ (Београд), Ђердап у песми и игри (Доњи Милановац), Црвенкоса богиња (Озаци,) Дани европске баштине (одржавају се истовремено у свим већим насељима Србије, а тиме и Коридора, која имају културно-историјске споменике, а који представљају културну баштину Србије и Европе).

Уметничке манифестације представљају и значајан пратећи програм код осталих видова манифестационог туризма. Организовањем у објектима који представљају део антропогеног наслеђа (сакрални објекти, објекти старе архитектуре, активне културне институције) и користећи природно географске елементе као мотиве или локацију организовања, представљају и значајну спону између антропогених и природних вредности, које тако повезане, побуђују и већи интерес за посету и анимирање туристичког тржишта. Такође, представљају и део културног (културолошког) туризма, представљене као културно - манифестационе.

Научно–стручне

Научно-стручне манифестације по својој суштини су едукативног карактера и представљају размену научно-стручног сазнања из одређених области, а организују се у виду: конгреса, научних и стручних скупова, симпозијума и семинара из различитих привредних и научних дисциплина и из области образовања. „Конгреси и конференције представљају важан део тзв. пословног и професионалног туризма у Европи, оба у квантитативном и квалитативном облику. Потпомажу трансмисији, промени и продубљивању знања и искуства, као и утицај дохотка и запослености у простору одржавања конгреса“ (Ружић, П и др. 2003).

По својим карактеристикама ови скупови су део и манифестационог туризма Могу се организовати самостално или као допуна одређеним привредним, спортским, етнографским манифестацијама Просторно, највећи број скупова се одржава у великим градским, односно привредним, приморским, планинским и бањским центрима где је развијена туристичко–саобраћајна инфраструктурна мрежа. На траси Дунавско–моравског коридора, као самостални и традиционални научно-стручни скупови се издвајају: Сајам и међународна конференција о геодезији INTERGEOEAST, Међународни семинар „Савремена искуства и тенденције развоја покрета спорт за све“ (Београд), Међународни симпозијум златарства „Мајданарт“ (Мајданпек). Као самостални вид туристичких манифестација у оквиру Коридора, научно-стручне манифестације чине 0,90% од укупног броја манифестација.

Привредне

То су манифестације које су организоване са циљем представљања најновијих научних, техничких и привредних достигнућа. Организују се манифестације које осим привредног имају и одређен значај за туристичку понуду. Можемо издвојити четири групе: сајмови и вашари, изложбе и смотре, привредно–стручне и привредно–фолклорне

Најзначајније сајамске приредбе и изложбе организују се на правцу Дунавско–моравског коридора. Посебно се издвајају следећи међународни сајмови и изложбе: перадарства и ситних животиња (Сомбор), Моде, туризма (ETTFА), спорта, наутике, образовања и хортикултуре, рачунара и комуникација, пропаганде, маркетинга и медија, књига, учила, Етно–арт, колекционара, Специјализована изложба опреме за хотелијерство (Београд), грађевинарства, текстилних машина, прибора и утензилија, текстила, коже и обуће, пољопривреде, намештаја, књига,

и новогодишњи вашар (Лесковац), сајам медија, салон намештаја и опреме за ентеријере, пољопривредни, „Природа и човек“, Јесењи специјализовани сајмови финансија, информатике, електронике, туризма, логистике, предузетништва и Зимски вашар робе широке потрошње (Нови Сад), Берза бања, сувенира и домаће радиности и сајам туризма и угоститељства, Сајам антиквитета, (Врњачка бања), Међународни сајмови туризма и екологије, Електронике (Ниш).

Привредно–стручне манифестације обухватају сусрете привредника. У овакве манифестације спадају сабори и берзе. Циљ сабора је да се на једном месту нађу и успоставе пословни контакти представника пољопривреде, индустрије и трговине.

Као начин размене информација и производа одржавају се и разни видови берзи. Издвајају се туристичке берзе, на којима се сусрећу представници рецептивног (хотелијери) и емитивног (туристичке агенције) дела туристичке привреде и уговарају послове пред наступајућу туристичку сезону, као и потенцијални туристи који се интересују за садржајни и квалитетни боравак на понуђеним туристичким дестинацијама. Организују се као део одговарајућих сајамских приредби, али и самостално. На траси Дунавско–моравског коридора издвајају се и значајне привредно–стручне манифестације, попут: Сусрети угоститеља Србије и Црне Горе CAFFE FEST, Сусрети гастронома и ресторатера из Србије, Црне Горе и дијаспоре GAST, Бирамо најуспешније „Златно туристичко срце“ (Београд), Дани меда и цвећа, Дани пчеларства (Врњачка бања), Фестивал меда, Туристичка призма, Новосадско пролеће (Нови Сад).

Привредно–фолклорне манифестације су оне које на забаван начин, а уз поштовање традиције фолклора и начина привређивања становништва, представљају своје привредне производе). Осим економског у себи имају и елементе традиције и фолклора (етнографија). При том привредни значај је примарнији јер циљ манифестације садржи представљање и продају производа, а уз приказивање традиционалних начина привређивања. Према садржају могу бити: посвећене дану жетве, берби грожђа, данима бостана, месним прерађевинама и осталим пољопривредним производима. На траси Дунавско–моравског коридора се одржавају најзначајније привредно фолклорне манифестације, попут: Сланинијада (Качарево), Кобасицијада (Турија), Дани жалфије (Сићево), Belgrade beer fest, Вино фест, (Београд), Грожђебал (Сонта), Роштиљада (Лесковац), Бербански дани (Палић), Смедеревска јесен (Смедерево), Жупска берба (Александровац), Карловачка берба грожђа (Сремски Карловци), Дани

вина (Стара Моравица), Куленијада (Сремска Митровица), Бостанијада (Шашинци). Гастро фестивал (Чачак)

Слика 2 Детаљ са Гастрофеста, такмичења угоститеља Чачак
Photo 2. Detail from Gastrofest, Čačak

После уметничких, привредне манифестације су најзаступљеније у туристичкој понуди Србије. С обзиром на њихову особеност и атрактивност, представљају значајан елемент туристичке понуде Србије.

Спортске

Спортске манифестације можемо дефинисати као догађаје који карактеришу креативни и комплексни садржаји спортског, рекреативног и забавног карактера, који се одвијају по одређеном унапред припремљеном програму, а остварују туристичке ефекте и циљеве и имају друштвено-економски значај за место или регију одржавања.

Такмичарски спорт се разликује од рекреације, пре свега по томе што је он врста ритуала који је стандардизован и не трпи нове, слободне форме активности. Ако се такмичење у једном или више места претворе у систем праћен поступцима својственим формирања интегралног туристичког производа, тада настаје спортска туристичка манифестација. Спорт чини њену примарну компоненту, односно, вредност и понуду, остале вредности и облици понуде имају задатак да делују стимулативно и комплементарно. С друге стране, спортски садржаји могу имати, у оквиру манифестације, пратећи карактер, али при том толико изражен да битно утичу на њен начин испољавања.

Вредност и атрактивност туристичке понуде спортских манифестација зависи и од карактеристика места и регије у којој се одржавају. Места са вреднијим туристичко-географским положајем, већим степеном агломеративности области у којој се налазе и одговарајућом атрактивношћу (фактори изворне понуде) и туристичком опремљеношћу (посебна инфраструктура, организација прихвата, информисање, снабдевање, забава, спортске активности и др. као фактори изведене понуде) поседују повољније услове за организовање спортских манифестација. Предност тих места над местима са другим туристичким вредностима је у томе што су манифестационе вредности у исто време и туристичке манифестације, односно начин презентације (промоције) и осталих туристичких вредности (Бјељац, Ж, Радовановић М. 2003).

Спортско-рекреативне манифестације; могу имати и одређени туристички потенцијал. Осим спортског карактера (рекреација), имају и културно - историјски, образовни, социјални (дружење), упознавање са новим срединама, а и туристички значај (директно упознавање са местом и његовим природним и антропогеним туристичким вредностима). Карактеристичне су по спортским садржајима, масовношћу учесника, и са пратећим забавним и другим програмима. На траси Дунавско-моравског коридора одржавају се и најзначајније спортско рекреативне манифестације, попут: Међународни дан изазова, Атлетско такмичење Бели крос, Дечији маратон, (Београд), велика планинска трка (Чачак-Овчарбања), Светски дан пешачења (Авала), турнири у малом фудбалу у скоро свим већим насељима.

Комплексне спортско-туристичке манифестације; Имају највећи, сврсисходни искористиви потенцијал за туристичку понуду. То су комплексне манифестације са богатим спортским и културно забавним програмима, карактеристичним за просторе са атрактивним природним туристичким вредностима и етнички хетерогеном структуром (разноврсне атрактивне антропогене туристичке вредности), повезане са другим

видовима туризма. На траси Дунавско–моравског коридора одржавају се Пролећни крос (Врњачка бања), Планинарски маратон (Фрушка гора), традиционална спортска трка 1000 сељака (Бигреница), сабор планинара (планина Столови).

Спортске манифестације професионално такмичарског карактера је категорија која је издвојена уз највеће дилеме, с обзиром на то да актери нису увек апсолутно професионалци, као и да оне подразумевају присуство других видова спортских, и манифестација уопште. Издвајају се државна, европска и светска првенства у екипној и појединачној конкуренцији, као и традиционални спортски турнири, такође у различитим категоријама и од националног до светског значаја. Током 2004. године, у Србији је одржан значајан број међународних првенстава, а скоро сви су се одржали на спортским борилиштима у оквиру трасе Дунавско–моравског коридора. Најзначајнија спортска такмичења на правцу коридора у 2004. години су била. Међународни кошаркашки турнир Diamond ball & Dream team–првенство континенталних кошаркашких шампиона, Европско првенство у цудоу, Светско универзитетско првенство у каратеу, Европско првенство у рукомету за кадете, Европски куп у куглању за екипе, (Београд), светски куп у ваздухопловству (Нова Пазова, Сремска Митровица), Међународно првенство у скоковима у воду (Кладово). То је само део спортских међународних првенстава које су се досад одигравале у великим градским центрима на Коридору, посебно у Београду, Новом Саду и Нишу, попут европских и светских првенстава у кошарци и стоном тенису, шаховској олимпијади и другим, као и предстојећим попут Европских првенстава у одбојци и кошарци 2005. године.

Од значаја су и спортске манифестације које имају своју традицију одржавања, попут: Међународни боксерски турнир Београдски победник, Београдски маратон, међународни ватерполо турнир, Трофеј Ташмајдана, светски куп у ракетном моделарству Београд куп, меморијални пливачки турнир Анте Ламбаша, међународни боксерски турнир Златна рукавица (Београд), Новосадски маратон, Међународни боксерски турнир Војвођанска рукавица (Нови Сад), Нишки маратон (Ниш), Ултрамаратон (Кањижа), Бицикличка трка Tour de Serbie (траса трке прати и делове друмских праваца Дунавско–моравског коридора), Мото сусрет (Бела Црква), Међународни куп Голупца у једрењу (Голубац), пливачки маратон Овчарско–Кабларска клисура (Овчар бања), Врњачки маратон (Врњачка бања).

У посебан вид манифестација спортског карактера могу се издвојити оне у којима су један од главних актера животиње (коњичке тр-

ке и игре, Корида и борбе бикова, изложбе паса и мачака птица, риба, борбе гусана, петлова, паса, такмичења у спортском риболову, и друге). Квалитету оваквих приредби, не доприноси првенствено реноме учесника, већ и квалитет садржајне компоненте манифестације, које у себи садрже елементе забаве, разноврсног културно-уметничког програма, кулинарство, а повезане су и са видовима туризма попут ловног, риболовног, манифестационог. На траси Дунавско–моравског коридора издваја се значајан број таквих манифестација: изложбе паса за САС и САСИВ у скоро свим већим насељима - општинским центрима Коридора, (Београд, Ниш, Врњачка Бања, Кањижа, Бачка Топола) Међународни коњички турнир (Нови Сад), Видовдански коњички турнир (Београд) Љубичевске коњичке игре (Пожаревац), Зобнатичке коњичке игре (Зобнатица).

Спортске приредбе као *пратећи садржај* других манифестација или као саставни део различитих етнографских, привредних, верских, туристичко-забавних, привредних манифестација, представљају значајни део допуне програма.

Спортске манифестације, због своје специфичности захтевају добро функционисање свих учесника у организацији.

Верске

Посматрано у светским размерама, религија покреће велике групе људи на путовања. Теоретичари туризма увели су категорију религиозни тип, као специфични тип туристе. Најчешћа врста верског туризма је ходочашће, а издвајају се и путовања због духовних циљева (Чомић, Ђ. 1990).

Нолан и Нолан (1989), су направили универзалну концепцију верских туристичких манифестација:

- Света места ходочашћа (светиње које су релативно ниског степена важности као туристичке атракције, светиње високе вредности, светиње означене за разноврсна ходочашћа, светиње комбиноване туристичке важности, фестивали у местима ходочашћа култног значаја.
- Религиозне туристичке атракције су места где секуларно оријентисани туристи, религиозне туристичке групе посетилца,
- Места религијских фестивала (АТЛАС - Група експерата за истраживање религиозног туризма и ходочашћа, годишњи саставак, 2003).

Жеља за путовањем у света места (обилазак сакралних објеката) није присутна само код верски опредељених, већ и код ширих група посетилаца (који желе да упознају верске објекте и као религијске и као културно - историјске споменике), пре свега као део духовног обогаћивања. Као мотивација служе различити верски садржаји (поштовање култа, очекивање практичних ефеката код особе која путује, попут психо-физичког исцељења, потреба за непосредним, личним сусретом са светим местом, учешће у верским свечаностима и светковинама, упознавање са коренима сопствене религије. Организатори у боље посећеним светим местима су свесни чињенице да туристи имају различите жеље и очекивања од ходочашћа. Туристи у светим местима се посматрају и као потенцијални ходочасници.

Верске свечаности представљају атрактивну туристичку вредност. Односно, верске туристичке манифестације су оне које имају атрактиван религијски садржај и значај. Оне могу бити повезане са одређеним верским празником (Божих, Ускрс) или са местима одређеним за обављање религијских обреда, као и догађајима из историје цркве, обележавањем датума значајнијих пророка, апостола, светитеља.

Слика 3 Градска Слава града Ниша, Свети Константин
Photo 3. Glory of ST. Konstantin, city glory of Niš

Према значају и садржини издвајају се следећи верски празници: Божих и Ускрс, сеоске црквене и манастирске славе и верско-историјски празници. На траси Дунавско-моравског коридора, поједини верски празници нашли су своје место и као туристички атрактивне манифестације: Карловачке божићне свечаности (Сремски Карловци), традиционално Богојављенско пливање за часни крст (Београд), Светосавски бал, Видовданске свечаности, (Крушевац), Ђурђевдански фестивал фолклора (Кљајићево), Градска слава, Свети цар Константин и царица Јелена, (Ниш), регата Морава од Видовдана до Ивандања, (Сталаћ-Костолац, реке Велика Морава и Дунав), Видовдански сусрети (Шид), Литије поводом градске славе (Бујановац), Славгастро – фестивал слава и православља (сваки пут у другом насељу Србије, у време неког од значајних црквених празника Српске православне цркве), Новогодишње-божићни фестивал (Лесковац) Госпојинске вечери (Стапар, Сомбор), У сусрет Преображењу (Шид, Фрушка Гора).

Већина од наведених манифестација, иако се одржава у време верског празника, изгубила је примарни верски значај, те су махом то манифестације уметничког, етнографског, привредног или забавног карактера. У укупном броју верске манифестације учествују са 3,29%.

Политичко-историјске

Манифестације које се организују са циљем обележавања значајнијих датума из историје, а које по својим учесницима имају и политички и историјски карактер (Бјељац, Ж. 2001), у оквиру којих се одржава и разноврстан уметнички или забавни програм). Могу се издвојити: слетови, митинзи, прослава Првог маја, обележавање важнијих историјских датума, посете државника, скупови и промоције политичких партија, меморијали – скупови посвећени значајним датумима из живота знаменитих државника или војсковођа. На правцу Дунавско-моравског коридора издвајају се као значајне политичко историјске манифестације у 2004. години: прослава 200 година модерне Српске државе, изложба „Двестота годишњица првог српског устанка“ (Београд), Првомајски уранак (Палић), Првомајско пландовање (Бела Црква), Пробој сремског фронта (Шид). У укупном броју манифестација на Дунавско-моравском коридору, политичко-историјске манифестације чине 1,80%.

Етнографске

Представљају приказ народних обичаја, веровања, ритуала, старих начина привређивања становништва. Настале су на основу сећања на ритуал, (примери су покладе и магијски ритуали), из човекове потребе подсећања и обележавања. Базирани на традицији, фолклору и начинима привређивања етнички хетерогеног становништва, представљају најстарије елементе у развоју туризма. Услед тога, може се рећи да етнографско богатство, осим културно-уметничког, привредног и научног има и туристички смисао. Очувањем традиције представљања фолклора становништва одржавају се манифестације које представљају довољну туристичку вредност за долазак посетиоца. Издвајају се: свечаности завршетка жетве и вршидбе, смотре фолклора, магијско-религијски ритуали.

Етнографске манифестације својим разноврсним програмом, осим друштвено-економског и културно-уметничког значаја имају и туристичке ефекте за место одржавања. Такви ефекти се примећују у богатству програма, базираном на антропогеном наслеђу и локацијом одржавања, која обухвата атрактивне природне елементе. Код етнографских облика заступљени су скоро сви елементи, који покрећу туристичке дестинације жеља за упознавањем нових култура, цивилизација и простора, разонода, одмор, хоби, задовољство (код учесника), и други.

Ова врста манифестација представља значајан елемент туристичке понуде Коридора, услед своје атрактивности и специфичности. На правцу Дунавско-моравског коридора се издвајају: Златне руке Смедерева (Смедерево), Смотра народног стваралаштва деце Србије (Ратина, Краљево), Међународни фестивал фолклора за омладинце и међународни дечији фестивал фолклора „Дечији осмех“ (Сомбор), Сабор народног стваралаштва општине Краљево, Смотра дечијих фолклорних ансамбала Србије (Краљево), Смотра народног стваралаштва „Крајински обичаји“ (Штубик), међународни фестивал фолклорних ансамбала „Кад липе цветају“ (Врњачка бања), Смотра фолклорних ансамбала села Србије (Кличевац), Златне руке Бујановца, међународни фестивал фолклора (Бујановац), међународни фестивал фолклора и етно група (Врбас), Каранфил девојче (Врањска бања), На Морави воденица стара (Алексинац), Фестивал националних кухиња, обичаја и фолклора Етно-фест (Бела Црква), Сабор на Сутелици (Александровац), Сабор фрулаша Србије (Прислоница), Равноселска фијакеријада (Равно Село), Смотра народног стваралаштва „Чучук Станини дани“ (Сиколе), Фестивал фолклорних традиција Војводине (сваки пут у другом војво-

ђанском насељу), Сабор народног стваралаштва „Златне руке Србије“ (такмичење општинских и регионалних победника у припремању традиционалних јела, плетилца, везилца, ткаља и беседничара и смотра најлепших народних ношњи и ручних радова, а одржава се сваке године у другом насељу Србије), Фестивал фолклорних ансамбала Србије (Пожаревац), Буњевачко прело, Дужијанца (Суботица), Сабор Стојана Чупића (Салаш Ноћајски), Дани азањске погаче (Азања), Дани новог хлеба (Кањижа), Такмичење у припреми пита – Питијада (Чачак), Жетелачки дани (Војловица), Србобранска бразда (Србобран).

Слика 4 Сабор фрулаша Србије (Прислоница),
Photo 4 Convention of frula players on Serbia in Prislonica

Посебно место код етнографских манифестација у Србији заузимају и фолклорне манифестације националних мањина. Оне годишње мењају место (насеље) одржавања, па се одржавају и у насељима која се налазе на траси Дунавско-моравског коридора (посебно у његовом северном делу).

Етнографске манифестације, у оквиру укупне туристичке понуде Србије све више имају значајно место.

Забавне

Имају циљ да забаве публику, путем различитих сценских начина извођења уметника (представе, игре, музика, хумор, глума и слично). Оне су најчешће повезане са природним или антропогеним туристичким вредностима, тј. налазе се у садржају туристичких програма, и као такве имају туристичку особеност. Манифестације забавно туристичког карактера су све врсте приредби које имају за циљ да се посетиоци током боравка у месту одмора забаве и разоноде. Ове манифестације уствари, у себи садрже елементе програма свих облика манифестационог туризма. Можемо говорити о комбинованом облику, где забава има приоритетну функцију. Туристичке организације користећи ту чињеницу, организују програме који су у тесној вези са антропогеним и природним вредностима места одржавања а све у жељи што богатијег и садржајнијег програма туристичког боравка. Тако програми манифестација се често и свесно комбинују, па се дешава да се спортске манифестације комбинују са уметничким, научно-стручне са уметничким и забавним програмима, а политичко-историјске и верске комбинују се са уметничким, забавним и спортским програмима. Због тога врло често срећемо називе манифестације као: културно-спортска, привредно-забавна, уметничко-научна и слично. Забавно-туристичке манифестације најчешће се одвијају у летњем периоду и представљају најзаступљенији облик рецептивне туристичке понуде, као забавно-туристичке манифестације издвајају Рибарске вечери, Балови, Регате и Забавна лета. Посебно у насељима у оквиру Коридора седам и великих градских насеља ове манифестације заузимају значајно место у туристичкој понуди. На траси Дунавско-Моравског коридора се издвајају: Међународна регата, Лето на Ади, (Београд), Карневал цвећа, Бесијева недеља – Лов на сома капиталца, (Бела Црква), Кладовско лето (Кладово), Лесковачко лето (Лесковац), Дунавски бал (Бачка Паланка), Културно лето у Нишкој бањи (Ниш), регата „Весели спуст (река Ибар, Краљево), Апатинске рибарске вечери (Апатин), Туристичка Дунавска интернационална ТИД регата, Златни котлић Дунава (река Дунав и насеља у приобаљу), Културно лето (Врање – Врањска бања), Златни котлић Палића (Палић), Аласке вечери (Велико Градиште), Трстеник на Морави (Трстеник, река Западна Морави), Златна бућка Ђердапа (Текија, река Дунав).

Слика 5. Регата Весели спуст, река Ибар код Краљева
Photo 5. Regatta Veseli spust on river Ibar, near the Kraljevo

Туристичко-пропагандне

Манифестације које представљају и облик туристичке пропаганде, где се вредности места истичу са циљем што боље презентације туристичке понуде ради анимирања туристичке потражње. При том, свака има и пропагандну поруку. Међутим, за туристичка кретања посебно су значајне оне манифестације које директно организују туристичке организације. Циљ им је анимирање становништва према регији одржавања. Такве манифестације се могу директно или индиректно односити на туристичко место које се представља.

Туристичко-пропагандне манифестације, за циљ имају представљање понуде туристичких места и регија, у емитивним туристичким просторима (Бјељац, Ж. 1998). Обзиром да је „предмет туристичког деловања понуда, која се код туристичке пропаганде остварује са циљем

довођења туриста, а ефекат је повећан број посетилаца у месту понуде“ (Јовичић Ж. 1982), туристичке манифестације се јављају као значајни елементи туристичке пропаганде и представљају све атрактивније вредности туристичких кретања. Постоје четири врсте манифестација, издвојене као елементи пропаганде:

- манифестације на којима се осим активних, рачуна и на друге врсте посетилаца (сајмови, фестивали, такмичарске спортске или уметничке манифестације), (ЈОРИСТ, ФЕСТ, БИТЕФ, БЕ-МУС, Diamond ball и др.),
- манифестације на којима су новинари (штампа, радио, телевизија), осим активних учесника за пропагандну поруку, веома важна категорија посетилаца (конгреси и конференције), (Интернационални фестивал репортаже ИНТЕРФЕР Сомбор, Сајам медија, Нови Сад),
- специјализоване, пропагандно туристичке приредбе на бази изворног фолклора, традиције и обичаја, углавном карневалског и ревијалног, ређе такмичарског карактера, (Лето у Београду Бербе грожђа у Александровцу, Смедереву, Сремским Карловцима, приредбе посвећене косидби, берби и жетви. попут: Дужијанце и Бербанских дана и др.),
- манифестације које имају за циљ представљање рецептивних туристичких простора у емитивним туристичким просторима (Бјељац, Ж, Ђурчић, Н 2003). (Дани Херцег Новог у Новом Саду, Београду, Дани Ниша у Новом Саду, и сл.)

ВЕЗА ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Природно географски елементи (рељеф, клима, хидрографија, флора и фауна) поседују одређене особности, које имају своју атрактивност. Као такве чине природне туристичке вредности регије одржавања. Манифестациони туризам користи разне специфичности, као мотив организовања разних манифестација, нарочито одржавањем на погодним хидрографским и рељефним локалитетима.

Повезаност рељефних целина и манифестационог туризма

Рељеф, са својим туристичким функцијама (облик (морфологија) рељефа, надморска висина и нагиб терена) (Бјељац, Ж 2003), представља основни просторни део физичко географске средине, са вишеструком наменом.

„Туристичка вредност планина манифестује се кроз морфолошке, хидрографске, климатске и биогеографске појаве и процесе. По туристичким функцијама, планине могу бити моновалентне и поливалентне. Могу се дефинисати као излетничко–рекреативне, викендашке (секундарна боравишта, спортско-манифестационе, здравствено-лечилишне, висинска ловишта, меморијали и национални паркови“. (Станковић, С. 1996). Рељеф, у ствари, повезује целокупну туристичку делатност (размештај туристичке потражње, саобраћајну инфраструктуру и туристичку понуду).

Рељеф представља основу физичко географске средине за развој туризма. „Пошто је то особина и један од квалитета географског простора, рељеф је све више у многим земљама, с једне стране максимално искоришћен, а с друге стране, његове опасне карактеристике претварају се у корисне (стрми одсеци, предели подложни лавинама, неприступачни терени), јер се претварају у туристичке локалитете“. (Миленковић, С. 1998).

Својим елементима, рељеф ствара и посебне туристичке целине, а повезујући и географско порекло посетилаца, са земљама – туристичким дестинацијама, он одређује и њихове саобраћајне коридоре, утиче на квалитет, врсту и обим туристичке инфраструктуре. (Бјељац и др. 2003).

Као самосталне туристичке функције издвајају се облик рељефа и надморска висина. Прво, облик рељефа и надморска висина су значај-

ни приликом избора локације манифестације а у складу са потребама организатора. Зависно од облика манифестације, локација се бира у близини појединих објеката који имају и одређену туристичку вредност, или служе за смештај посетилаца и учесника и слично.

Облик рељефа, нагиб терена и надморска висина посебно су изражени приликом организовања спортских манифестација, у оквиру којих као вид повезан са излетничким туризмом, се издвајају спортско-рекреативне. Оне као простор за извођење користе позната излетишта на која долази и неколико хиљада излетника. Конфигурација излетишта често је зараван која се користи за организовање манифестација политичко-историјског, етнографског, верског или забавног карактера. Пример је организовање уметничке манифестације „Бранково коло“ (Стражилово, Фрушка гора).

На траси Коридора, истичу се манифестације попут:

- Фрушкогорски планинарски маратон (традиционална спортско рекреативна туристичка манифестација, чија траса прелази преко различитих морфолошких облика Фрушке горе, са контролним тачкама на различитим надморским висинама, и преко простора познатих Фрушкогорских излетишта),
- Светски дан пешачења (Авала), на траси која пролази преко морфолошки карактеристичних предела Авале и познатих излетишта,
- Сабор планинара (планина Столови).

Користећи нагиб терена и надморску висину саобраћајнице се могу користити за ауто-мото и бицикличке трке. О овом се води рачуна приликом одабира етапа (деоница) трасе Бицикличке трке кроз Србију. На правцу Дунавско-моравског коридора, као потенцијалне брдске етапе се, осим Фрушке горе и Авале, издвајају и планине Космај, Хомољске, Мироч, Дели Јован, Сврљишке, Јастребац, Гоч, као планине у чијем подножју пролазе друмски транзитни правци Коридора.

Повезаност климатских услова и манифестационог туризма

Приликом одређивања термина и места одржавања неких манифестација од значаја је и тренутна временска прогноза.

Део манифестација се одвија на отвореном простору. Приликом одређивања термина и места одржавања манифестације од значаја су карактер климе и тренутна временска прогноза, који условљавају веро-

ватноћу адекватног одвијања манифестација. То је значајно и за дугорочно планирање термина одржавања. Анализа календара приредби нам показује да се највећи број манифестација одвија у пролећњем и летњем периоду. У том периоду климатске прилике омогућају одржавање већег броја манифестација на отвореном простору. То је и период са највећим степеном искоришћености слободног времена, у смислу задовољавања разних потреба. Наведене карактеристике, уз већ постојећу специфичност одређених манифестација, омогућавају већу присутност посетилаца и прилику за значајније упознавање природних и антропо-географских туристичких вредности.

Током јесени повећан је број кишних дана и нешто је нижа температура ваздуха. Услед тога, део манифестација се поред отвореног одржава и у затвореном простору. То је донекле и недостатак јер се тиме смањује и број посетилаца. У зимском периоду се одржава најмањи број манифестација, које се махом организују у затвореном простору.

Ако се посматра календар приредби може се извести закључак да уметничке манифестације трају током целе године, а највише у периоду март – октобар. и привредне манифестације организују се током целе године, а највише у периоду септембар – новембар. Спортске манифестације организују се од маја до октобра, а такође и етнографске. Забавне манифестације најбројније су у периоду јун – септембар.

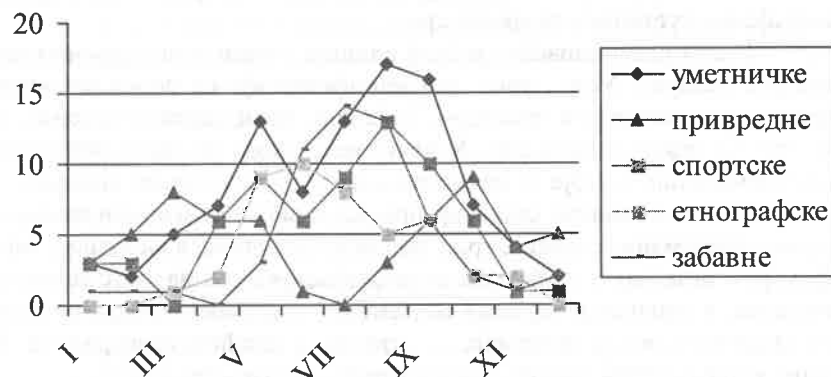
Научно-стручни скупови и семинари организовани од стране установа и институција које се баве проучавањем природних наука (географија, агрономија, климатологија, геологија, биологија, екологија и сличне), директно или индиректно за тему имају и представљање резултата добијених проучавањем климе.

Однос климатских услова и манифестационог туризма од посебног је значаја за туристичка места са природногеографским туристичким вредностима (планинска, бањска, приморска, поред река, поред језера) и туристичке локалитете који представљају атрактивне природно-географске туристичке вредности.

Због мале заступљености верске, политичко-историјске и научно-стручне манифестације се не могу проценити, међутим код осталих врста примећује се изразит сезонски карактер (графикон 1.). На основу полигона фреквенција може се закључити да уметничке, спортске, етнографске и забавне манифестације имају сличан тренд. Свој максимум достижу, са малим одступањима, у летњим месецима (јул, август), док су зими изузетно проређени или се не одржавају (етнографске манифестације). Ово се може објаснити тиме што се већина ових манифестација, нарочито забавне и етнографске, одржавају на отвореном простору,

а временске прилике су лети најповољније и најстабилније. Поред тога, лети су ђаци и студенти на распусту, запослени често у овом периоду узимају годишње одморе, што доприноси већој посећености ових манифестација.

Графикон 1. Месечна динамика одржавања туристичких манифестација у општинама Дунавско-моравског коридора 2004. године
Diagram 1. Tourist event in municipalities on the Danube-Moravian corridor, by month

Привредне манифестације имају супротну тенденцију. Главна сезона одржавања специјализованих сајмова је јесен (примарни максимум) и пролеће (секундарни максимум). Зима представља прелазни период, док летње месеце, време годишњих одмора, карактерише делимичан прекид у одржавању ових приредби.

Веза хидрографских објеката и манифестационог туризма

Хидрографски објекти (реке, баре, језера и подземне воде) представљају значајну туристичку вредност, услед низа специфичности и погодности за обављање пловидбе, риболова, водених спортова и рекреације. Посебна вредност је и могућност повезивања са другим природно географским вредностима (богата вегетација, блага клима, рељеф), што посетиоцу омогућава комплексну употребу природно географских карактеристика у смислу задовољења потреба као што су: лов, риболов, одмор и рекреација).

Постојећи водени токови се „прехрањују недовољном количином воде што се негативно одражава на процес самопречишћавања, а самим тим и на употребну вредност рекреацију и туризам“ (Станковић С. М, 1989). Као такве површинске воде имају довољно потенцијала за присутност у туристичким програмима. Хидрографски објекти представљају значајну основу за организовање манифестација, пре свега забавног али и спортског, привредног, уметничког и етнографског карактера Богатство водом утицало је на организовање низа такмичења у спортовима на води. Такве су и манифестације које се организују на рекама Дунав, Велика Морава и Западна Морава (регате, првенства Србије, Србије и Црне Горе у веслању, кајаку и кануу, као поједина балканска првенства у наведеним дисциплинама која су се одржавала 2004. године на просторима поменутих река у Србији). Карактеристичне су и регате које повезују поједине реке, попут: регата „Тиса“ (од Сегедина до ушћа у Дунав (Старог Сланкамена), регата „Морава од Видовдана до Ивандања“ (од Сталаћа, Велика Морава до Костолца, Дунав), регата „Меандрима Тамиша“ (Јаша Томић, Тамиш до Панчева, ушћа Тамиша у Дунав).

Током 2004. године, туристичке манифестације које су се одвијале на рекама у оквиру Дунавско-моравског коридора су чиниле 7,49%. Осим на рекама, један део манифестација се одржава и на језерима Палић, Лудош (природним, еолским језерима) и вештачким акумулацијама насталим на реци Дунав (Сребрно језеро, Ђердапско језеро) или у непосредној близини (Белоцркванска, Лединачко). Манифестације које се одржавају на наведеним воденим површинама, чине 3,29%. Укупно се на рекама и језерима Коридора одржава 10,78 % манифестација.

Подземне воде (термоминерални и минерални извори), организовани као бањско лечилишни и рекреационо туристички центри, имају услова за максимално искоришћавање. И овде је посебна вредност повезивање са другим природно географским елементима (клима, вегетација, рељеф), што посетиоцима омогућава и комплексну употребу природно-географских елемената у смислу задовољавања потреба као што су: одмор, рекреација, забава. Постоје услови за организовање манифестационог туризма, као самосталан облик и као допуна туристичкој понуди самог центра. На траси Коридора се налазе најпосећенија бања у Србији (Врњачка Бања), која са бањама и лечилишним центрима Палић, Кањижа, Стари Сланкамен, Бања Јунаковић, Бездан, Матарушка, Богutowачка, Горња Трпача, Овчар бања, Врањска бања организовањем различитих видова манифестација, значајно употпуњују своју тури-

стичку понуду. На траси коридора, манифестације које се одржавају у овим центрима чине 9,58% свих манифестација Коридора.

Ако посматрамо чињеницу да су „туристичке функције река као самосталних вредности одређене температуром воде, условима за спортски риболов и наутуку, саобраћајним приликама, разноврсношћу манифестација и изграђеношћу рецептивних објеката“ (Станковић С. М, 1989), као и степеном загађености речних токова, можемо говорити о њиховом туристичком потенцијалу и вредности, а што се односи и на језера. Погодна температура воде у летњим месецима и ширина обалског појаса у пределима акумулације речних наноса, прекривених песком или шљунком, омогућују формирање плажа. Богат рибљи фонд и погодни риболовни терени, на рекама и језерима условили су бављење самосталним и организованим привредним и спортским риболовом. У оквиру ових такмичења организују се и бројна такмичења у спремању рибљих специјалитета, уз атрактиван забавни програм, што привлачи и шире групе посетилаца.

Колоритет антропогених туристичких вредности у насељима која се налазе поред хидрографских објеката утицало је на организовање низа уметничких, спортских, забавних, етнографских и привредних манифестација. Највећи привредни центри Коридора налазе се поред или у непосредној близини река, У тим центрима налази се и највећи број рецептивних туристичких објеката, у виду туристичких организација и агенција, угоститељских и смештајних објеката (хотели, мотели, кампови) што омогућава прихват и смештај учесника и посетилаца манифестација.

Повезаност флоре и фауне и манифестационог туризма

Флора и фауна, по свом богатству представља значајну туристичку вредност засновану на својој специфичности. Као такве, поседују и репрезентативну могућност приликом представљања туристичке регије. Већ на основу тога, имају препознатљиву улогу у манифестационом туризму.

Повезаност флоре и манифестационог туризма, пре свега зависи од степена развоја пољопривреде и очувања аутохтоног биљног екосистема.

У пределима, као што су Војводина и Велико Поморавље, где је пољопривреда развијена, изражена је и традиција у начину привређивања. Доба сетве и жетве, од најранијих дана је најважнији период за егзистенцију. Управо да би се истакла вредност тога, ратари су одржава-

ли посебне ритуалне свечаности, базиране на традицији, фолклору, религији простора живљења. Из оваквих ритуала су настале данашње приредбе: забавног, етнографског, привредног и верског карактера. Слично је и на просторима карактеристичним по воћу, виновој лози, поврћу, хортикултури.

Туристичка вредност манифестација, базираних на флори, видна је преко хигијенско-рекреативне и естетско-декоративне функције. Хигијенско-рекреативна функција „флори даје својства рекреативне вредности, где је она утолико већа што је тангирајуће подручје гушће насељено и јаче урбанизовано“ (Јовичић, Ж. 1989). Естетско-декоративна функција флори даје својства „естетских и пејзажних мотива, чија је туристичка вредност сразмерна њиховом богатству облика и хармонији боја“ (Јовичић, Ж. 1989).

Разноликост и богатство аутохтоне фауне, омогућавају да се као видови туризма развију лов и риболов. Достигнућа у узгоју домаћих животиња се могу представити организовањем привредних, забавних, етнографских и научно стручних манифестација. Поједине животињске врсте и производи од њих могу послужити за организовање манифестација спортског, привредног, забавног, верског и уметничког садржаја.

Оцењујући туристичку вредност и значај фауне, потребно је издвојити спортско-рекреативну и привредно-забавну функцију.

Спортско-рекреативна функција фауне даје својства рекреативних вредности које су веће уколико је посматрани простор гушће насељен и јаче урбанизован.

Привредно-забавна функција се огледа у презентацији најмодернијих достигнућа у сточарству, а који могу да имају и забавне садржаје.

Наведене функције се међусобно често преплићу, што значи да нису чврсто уоквирене. На туристичку вредност флоре и фауне утиче везаност за климу и животно станиште

Флора и фауна имају вишеструки значај за живот људи, најпре као део исхране, или као сировина појединих привредних делатности а не могу се занемарити и спортско рекреативна потреба као ни модерни социјални вид престижа. Оне су као такве значајне и за туристичка кретања, а њихова туристичка валоризација се може исказати преко наведених функције.

Све израженија потреба за очувањем човекове околине а у оквиру хигијенско-рекреативне функције ствара потребу за организовањем манифестација еколошких и едукативних садржаја, које по својим обељжјама имају научно-стручни, привредни или забавни садржај.

Естетско декоративна функција, у складу са претходно наведеним потребама, посебно је изражена приликом организовања забавних манифестација или као пратећи елемент осталих функција. Из социјалне потребе за такмичењем и престижом организују се спортско-рекреативне манифестације, чиме се задовољава спортско-рекреативна функција. Тако се одржавају манифестације које имају и такмичарски карактер као што су: коњичке трке, изложбе расних паса, такмичења за најлепше уређен животни простор. Привредно-забавном функцијом изражава се презентација начина привређивања и достигнућа путем различитих изложби и сајмова. Они у себи могу да садрже и пратеће забавне програме.

На траси коридора, манифестације које у себи садрже програме базиране на флори и фауни, чине 16,50% свих манифестација.

МЕСТО АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Антропогене туристичке вредности представљене су мотивима који задовољавају „културну потребу кретања“ (Јовичић Ж. 1992). Према следећим критеријумима историјски развој, народни обичаји и култура живљења, привредне активности, религија, етнички састав становништва, културно историјско наслеђе и традиција, оригинални типови насеља и народна архитектура (Бјељац, Ж. 1998), (Стратегија развоја туризма у Србији, 1999), као антропогени утицаји на манифестациони туризам издвајају се: споменичко наслеђе, етнографски мотиви, привредна активност и насеља.

Као део споменичког наслеђа издвајају се: археолошка налазишта и збирке, остаци средњовековних градова и двораца, манастири и други сакрални објекти као и споменици из новије историје, у које спадају и активне културне институције.

Археолошка налазишта и збирке представљају „делове земљишта на којима се налазе откривени и потпуно или делимично ископани, конзервирани и уређени остаци непокретних објеката, као и покретни предмети из ранијих историјских периода“ (Ахметовић–Томка, Д. 1996). Као мотив за организовање манифестационог туризма слабо су искоришћене. Углавном се користе као тема при организовању научно-стручних манифестација из историје, археологије и етнологије. Пример је организовање међународног фестивала беседништва на просторима археолошких налазишта римског града Сирмијума у Сремској Митровици.

Као примери историјског наслеђа из средњег века, остаци градова и двораца представљају значајан туристички потенцијал. Односно, то су „дела архитектуре (дворци, палате, градске куће, виле, сакрални објекти) просторне културно–историјске целине (стара језгра градова, сеоске архитектонске целине, остале амбијенталне целине, манастирске целине, средњевековни градови и утврђења). (Ахметовић–Томка Д. 1996). Поједине туристичке манифестације, у оквиру Коридора, користе за локацију организовања и стара утврђења: Петроварадин, Бач, Калемегдан, Рам, Сталаћ, Смедерево, Голубац, Ниш. Њихови простори служе као места за организовање научно-стручних, уметничких, забавних и етнографских манифестација.

Хетерогена национална структура што је случај у Војвођанском делу Коридора утиче на распрострањеност различитих вероисповести,

што условљава постојање великог броја сакралних верских објеката. Цркве Српске православне цркве у Сремској Каменици, Београду, Новом Саду, Крушевцу, као и Катедрале и јеврејске синагоге у Суботици и Новом Саду се користе и за организовање различитих верских, уметничких и етнографских манифестација.

Током различитих историјских периода манастири су осим религиозног и мали и културно-просветни значај, а представљали су место окупљања великог броја људи. Приликом организовања манифестација манастири и простор око њих користе се код верских, забавних и уметничких приредби. Прослављањем великих верских празника одвијају се манифестације верског карактера којима присуствује и неколико десетина хиљада људи. У спомен на боравак људи од значаја за историју јужнословенских народа у појединим манастирима организују се манифестације уметничког садржаја.

На траси коридора се поједине манифестације организују у манастирима: Градац, Љубостиња, Поганово, или у њиховој непосредној близини: Раковац, Беочин.

У *споменике новије историје* спадају они из доба Првог и Другог светског рата, а налазе се у свим већим насељима (Београд, Нови Сад, Ниш, Краљево, Чачак). Као мотив организовања манифестационог туризма најчешће се користе током одржавања политичко-историјских, забавних и спортско-рекреативних манифестација.

Приликом организовања научно-стручних или уметничких манифестација користе се и музејски простори и културни центри. Позоришна уметност има основа за организовање манифестација уметничког, забавног, етнографског и политичко-историјског карактера. Потребе за приказивањем уметничког домета, разноврсношћу представа и такмичењем уз велики број аматерских и професионалних позоришта условиле су организовање разних позоришних манифестација. Представљају и место одржавања манифестација посвећених личностима из културе као и обележавања важнијих датума из историје и културе. Разни привредни и научно-стручни скупови, забавне и спортске манифестације, такође могу се организовати у позоришним просторима. На територијама где ликовна уметност има дугу традицију, налазе се и места боравка и рада великог броја скулптора и сликара. Користећи ту чињеницу у многим насељима настале су галерије. Галерије служе као локација организовања бројних уметничких колонија. Као места одржавања политичко-историјских, забавних, уметничких и научно-стручних манифестација служе простори институција попут Матице српске, Српске академије наука и уметности и мреже старих школа. Елементи архитек-

туре и грађевинарства могу имати одговарајућу улогу у организовању манифестација а тиме и одговарајући туристички значај. То су поједине зграде или куће, стамбени или привредни објекти, различити делови насеља као и типови насеља као и објекти саобраћаја а посебно се издвајају стамбени и привредни објекти од културног, историјског и привредног значаја, музеји, галерије и други објекти. У њима се најчешће обележава место боравка или јубилеји познатих личности, организују манифестације уметничког, научно-стручног или привредног карактера које привлаче одређен број посетилаца а најчешће се организују у затвореном простору.

Разноврсно споменичко наслеђе у контексту манифестационог туризма, најчешће има улогу локације одржавања, а мање као мотив организовања.

Као део туристичке презентације фолклорног стваралаштва Србије, гастрономски туризам се најбоље промовише преко различитих видова манифестационог туризма (етнографске, привредне, забавне, верске). Од антропогеографских и природногеографских елемената регија у Србији (а тиме и трасе коридора), зависи и начин и степен живљења и привређивања. У таквим регијама је афирмисан равномеран развој привредних делатности које користе потенцијале окружења и села, а стратегија развоја региона види „село као најчвршћу основу опстанка и стабилности наше државе, не само кроз развој примарне пољопривреде већ и отварања малих и средњих прерађивачких капацитета“ (Белиј С. 2003).

То су манифестације попут: Сланинијада, Кобасицијада, Првомајски уранци, Ђурђевданске свечаности, Видовданске свечаности, Ускршње свечаности, Златне руке, Славагастро, Златни котлићи и аласке (рибарске) вечери, Крајински обичаји, Роштиљада, Бостанијада, које се одржавају на правцу Коридора.

Гастрономска разноликост и традиција припремања у оквиру понуде према страним и домаћим туристима представља изузетно атрактивну и оригиналну туристичку вредност. Као таква вредност, гастрономска разноликост представља и етнографско богатство и чини саставни део културне баштине Србије. Просторно гледано, 41,3% манифестација у којима гастрономски туризам има важну улогу се организује у насељима која су на правцу коридора 10, а 33,3% у насељима која гравитирају коридору седам. Такође, 49,2% ових манифестација је повезано са просторима која имају перспективу за развој руралног туризма, а 54,0% у насељима класификованим као туристичка места.

Место етнографских вредности у организовању манифестационог туризма

Разноврсно етнографско богатство у туристичкој понуди има своје место као етнографске туристичке вредности. Етнографске вредности чине сви аспекти културе и традиције живљења народа, а представљени су кроз: порекло становништва, социјалну, духовну и материјалну културу и уметност.

Значај етнологије и фолклора за регионални и национални интегритет појединца, породице и друштва у целини у одређеној културној средини све је већи услед све интензивнијег и убрзанијег темпа и организације живљења. При том, своју околину човек жели обогатити и прожети, у првом реду уношењем елемената свог фолклора. Привредни објекти, настали у различитим историјским периодима, који служе као локација одржавања појединих уметничких или етнографских манифестација се такође могу сврстати у етнографско богатство.

Облици изражавања језиком и музиком, као и потребе појединца и заједнице за дружењем, доживљавањем историје, уметничким изражавањем заснованим на језику, песми и игри, представљале су мотив за окупљање и испољавање у традиционалном, изворном фолклорном облику, поштујући верско-обичајна начела. Фолклорна изражавања настала су спонтано, а учесници су сви становници места одржавања и околине. Најчешће се обављају приликом завршетка неког посла или током верских празника и обреда.

Издвајају се и манифестације литерарног карактера, као оне које се баве традицијом очувања језика. Осим литерарног, постоје и манифестације музичког карактера, које се баве очувањем традиционалних облика музичког изражавања. Манифестације литерарног и музичког карактера у свом извођењу имају облике традиционалног обичајног народног изражавања.

У ову групу спадају обичаји који су остали нетакнути или су врло мало модификовани, а изводе се приликом значајнијих верских празника. Такође представљају повод за организовање научно-стручних скупова који доприносе бољем разумевању начина живота становништва регије, чиме се доприноси и бољој презентацији традиције домицилног становништва широј јавности. Као такве имају и велики потенцијал у туристичкој понуди. У мултиетничким, као и етнички хетерогеним просторима, каквих има и у Србији, са традиционалним фолклорним наслеђем, разноликост исхране условила је да се и кулинарство ја-

вља као потенцијална туристичка вредност погодна за организовање манифестација привредног и забавног садржаја.

Место спортско-рекреативних објеката у организовању манифестационог туризма

Спорт и рекреација представљају важан мотив приликом одлучивања о начину коришћења слободног времена сваког појединца.

Пресудну улогу у рекреацији дакле, имају, осим потребе за одмором и физичко-географске предиспозиције околине. Наиме, „морфолошке, микроклиматске, хидрографске и биоеографске карактеристике“ (Ромелић, Ј, Ђуричић, Ј. 1993), утичу на рекреацију становништва. У смислу задовољавања потребе за масовношћу граде се и рекреативни објекти попут планинарских домова, радничких и омладинских одмаралишта.

Услед значајнијих појединачних, клупских или репрезентативних спортских успеха националном и међународном нивоу, а и ради престижа међу општинама граде се отворени и покривени спортски центри. У многим насељима повећавају се финансијска улагања у изградњу нових и реновирање постојећих спортских објеката, а све то у циљу прихватања и организовања првенстава савезног ранга, као и међународних, турнира првенстава и такмичења. Организовање таквих спортских такмичења допринело је већој туристичкој посети и коришћењу смештајно-угоститељских капацитета, а што је довело и до значајније туристичке потражње. Издвајају се отворени - спортски терени и покривени - спортски центри. Они имају и пословно - привредни карактер, јер поједине њихове просторе под закупом држе бројно привредни субјекти, смештајући у њих своја представништва. Највећи такви објекти се налазе у Београду, Новом Саду и Нишу.

У рекреационе објекте могу се укључити и лечилишни центри којима је туристичка вредност термоминерална подземна вода. У свом називу, они најчешће носе име рекреациони. Као допунски програм боравка, у њима се за посетиоце, кориснике медицинских услуга, организују забавни, спортско-рекреативни, уметнички, етнографски видови манифестационог туризма. Поједине манифестације при том имају програм који по својој атрактивности привлачи и становнике околних насеља. Простори таквих лечилишта, по структури објекта, омогућавају и организовање научно-стручних манифестација.

Спортско-рекреативним објектима припадају ергеле и хиподроми, као места одгајивања најпознатијих врста коња и одржавања атрактивних коњичких такмичења.

Значај привреде при организовању манифестационог туризма

Манифестације се одржавају првенствено са циљем приказивања одређених достигнућа у привреди, спорту, забави итд. Са аспекта локације одржавања од посебног значаја је и изградња нових објеката и нове инфраструктурне мреже, које ће остати трајно на коришћењу домицилном становништву, а да се при том користе финансијска средства и помоћ државних органа или других институција.

Природно географске одлике (клима, хидрографска мрежа, педолошки састав тла, природни ресурси), као и потреба људи за привређивањем ради преживљавања, условили у и развој примарних и секундарних и терцијарних привредних делатности. У равничарским просторима и пределима нижих и средњих планина, са повољним климатом и педолошким саставом и хидрографском мрежом, уз разноврсност флоре и фауне, развијају се пољопривреда, шумарство, лов и риболов, као значајне делатности које имају основу за организовање карактеристичних туристичких манифестација. Такве манифестације се организују са циљем презентације пољопривредних производа, побољшања услова производње, повећања приноса и слично, уз одговарајући забавни, уметнички, етнографски, или спортско-рекреативни програм. Ако се том приликом одвија и програм који посетиоце упознаје са старим начинима привређивања, традицијом и фолклором, уз одговарајући забавни садржај програма, онда овакве манифестације имају и своје место у укупној туристичкој понуди регије одржавања.

Индустрија у равничарским просторима је базирана на преради пољопривредних производа. Као такве индустријске гране, издвајају се прехрамбена, текстилна, индустрија коже и обуће, али и оне које помажу развоју и модернизацији пољопривреде, путем производње машина и алата и хемијских средстава и препарата у оквиру машинске и хемијске индустрије. Повезаност индустрије и манифестационог туризма је у начину презентирања појединих индустријских производа (сајмови, изложбе), преко спонзорства или донаторства манифестације.

Током 18. и 19. века, као места размене пољопривредних и занатских (касније и индустријских) производа, појављују се вашари. Из вашара, као места размене добара, развија се трговина као посебна привредна делатност. Данас су вашари интересантна места где се посети-

лац може, између осталог, упознати и са старим занатима, који полако нестају.

Организовање манифестација посредно има значај за привредне делатности као што су грађевинарство, саобраћај, занатство, трговина, угоститељство, прехрамбена, текстилна и индустрија обуће.

Приликом организовања великих, међународних манифестација (спортских, привредних), често је потребно реновирати старе и изградити нове објекте (спортске хале и терени, објекти за смештај и исхрану учесника, хотелско-угоститељски објекти, конгресне сале, саобраћајна инфраструктура), те се указује потреба за ангажовањем запослених у грађевинарству и осталих делатности и заната битних за изградњу.

Осим грађевинарства и њему пратећих делатности и заната, трговине и угоститељства, директне економске ефекте имају и поједине услужне делатности, попут трговине, саобраћајних, ПТТ, финансијских, занатских и других.

Наплатом друмарине на деоници аутопута, од посетилаца који сопственим превозом долазе у место одржавања, приход има Ауто мото савез Србије. Коришћењем локалног градског и међумесног аутобуског превоза од стране посетилаца, директан приход имају и саобраћајна предузећа, која том приликом модернизују возни парк. Комунална предузећа, током манифестације, имају појачану бригу о хигијенско естетском изгледу места одржавања.

Коришћењем ПТТ услуга, током манифестације, директну корист има ПТТ. У случају посетилаца из иностранства, прометом девиза банке имају корист. Израдом специјалних значака, амблема, медаљона и других предмета, специјално за ту прилику, свој приход има и занатство. Адекватним и правовременим извештавањем, о догађајима током манифестације, повећањем тиража дневне и илустроване штампе, јавна информативна гласила имају приход.

По завршетку манифестације објекти за смештај учесника постају део стамбених блокова у месту одржавања (делимично решавање проблема станова) а хотелски и други објекти инфраструктуре остају као трајна вредност места одржавања.

Значај насеља као места одржавања манифестационог туризма

Користећи своје спортско-рекреативне објекте, споменичко наслеђе, и стару архитектуру као и привредне објекте за просторе и локације организовања јављају се насеља као посебне урбане целине. Бу-

ран историјски, привредни, демографски и други развојни пут насеља условио је постојање богатих и атрактивних вредности. Успешност организовања умногоме зависи од постојања и распореда антропогених туристичких вредности. Природно-географски елементи, такође могу утицати на насеља као место организовања. Тачније то се мора комплексно посматрати кроз атрактивност природно и друштвено географских елемената. Као важни елементи за туристичку атрактивност и вредност манифестација поред садржаја, њиховог квалитета, квалитета учесника и квалитета организација могу се сматрати: место, време, и трајање манифестације.

Одржавају се у 99 насеља. Од тога у 47 градских и општинских центара и 42 остала насеља. Највећи број манифестација одржава у насељима градског и мешовитог типа.

Градови Београд, Нови Сад и Ниш и општински центри представљају жаришта привредног, културног уметничког и спортског живота не само Коридора, већ и целе Србије. Имају богату заоставштину културно-историјских споменика из разних епоха. Они представљају и главна исходишта културних туристичких кретања. Истовремено, у њима се ствара и највећа човекова потреба за туристичким кретањима ради разоноде, одмора, образовања, промене средине. У тим центрима се налази и највећи број хотелско-смештајних капацитета и угоститељских објеката. На правцу Коридора се налази и осам од 10 општина и градова које се налазе међу првих десет по бруто националном дохотку Србије (Апатин, Београд, Панчево, Беочин, Врбас, Кладово, Нови Сад (имају статус најразвијенијих општина у Србији). То су општине које су, осим Врбаса, на правцу Коридора седам. У овим општинама се организује 40,72% свих манифестација на правцу Коридора. Осам општина (Бујановац, Прешево, Власотинце, Гацин Хан, Голубац, Дољевац, Метрошина, Ражањ) спадају у недовољно развијене општине у Србији. То су општине, осим Голупца, које се налазе на Јужноморавском правцу Коридора 10. У њима се одржава 2,40% свих манифестација Дунавско-моравског коридора.

Нису сва насеља туристички интересантна и налазе се у категорији „остала насеља“ то јест, не дају показатеље о квалитетним туристичким вредностима. Наиме, то су насеља где су туристички локалитети запостављени.

Манифестације на правцу Коридора се могу организовати у три групе насеља:

- развијена туристичка насеља, која располажу са атрактивним, рецептивним и саобраћајним факторима на туристичку понуду и са карактеристичним манифестационим туризмом,
- насеља која имају одређену културно - историјску традицију и фолклорно наслеђе, омогућују нужне услове потребне за манифестације,
- општински и регионални центри, као места у којима се најчешће организују и одржавају манифестације од већег значаја,
- насеља имају утицај на одржавање који се огледа пре свега располагањем сопственим директним или индиректним смештајним капацитетима као и својим одеђеним антропогеним специфичностима.

Насеља могу имати утицај на број учесника и посетилаца као и на ниво квалитета, и остале ефекте као што су економски, културно-социјални, еколошки и други.

МАНИФЕСТАЦИОНИ ТУРИЗАМ У ОДНОСУ НА УКУПНУ ТУРИСТИЧКУ ПОНУДУ

Географски простор Коридора као туристички стимуланс није до краја искоришћен и организовањем манифестација туристички потенцијал се може подићи на виши ниво и боље организовати. Организовање манифестација где се природно географски елементи јављају као локација или мотив за организовање дају пун допринос и развоју одговарајућих туристичких и привредних делатности и грана и доприносе развоју животне средине. Народно-обичајне свечаности, фолклор, представљање уметничких достигнућа, начина привређивања и презентације привредних и научних достигнућа становништва Србије, имају потенцијал за укључивање у међународну туристичку понуду. У томе транзитни туристички правци Дунавско-моравског коридора имају значајну улогу.

Различитост традиције становништва, повезана са физичко-географским вредностима, уз бољу туристичку презентацију и пропаганду може да представља основ за детаљније упознавање и разумевање, ширење и размену уметничких, научних и привредних достигнућа. Такође, представљају и својеврстан „мост“ за економску, културну, спортску, научно-технолошку и образовну сарадњу Србије према иностранству. То је пре свега могуће са државама матицама националних мањина у Србији, државама које се налазе на траси коридора седам и 10 и државама са сличном традицијом и културом живљења (Мађарска, Словачка, Украјина, Румунија, Русија, Бугарска, Македонија, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија, Турска, Грчка и сличне), а такође према економски најразвијенијим државама света, као и према осталим земљама.

Природне и антропогене туристичке вредности, употребљене за организовање манифестација могу имати значај приликом подизања на виши ниво облика туристичких кретања унутар Србије. Присутна је разноврсност организатора и локације одржавања и ако је тежња да се организују у близини целина које имају и одређене природне и антропогене вредности. Разлози повезивања су пре свега одређени темом манифестације, саобраћајном инфраструктуром, хотелским и угоститељским капацитетима и постојањем објеката или простора који могу бити интересантни за учеснике и посетиоце.

Који су то утицаји туризма на манифестације, и обрнуто? Пре свега, организовање манифестација има значајну улогу као део туристичке пропаганде места или регије одржавања.

Повезаност туризма и манифестација огледа се у директном организовању привредно-фолклорних, етнографских и забавних манифестација од стране туристичких организација, или преко суорганизације код других видова манифестација, попут спортских и привредних. Туристичке организације се најчешће јављају као суорганизатори у активностима везаним за туристичку пропаганду (промоција места и регије одржавања манифестације), смештај посетилаца и учесника и организовање пратећих програма (организовањем излета и посета према другим атрактивним туристичким вредностима и локалитетима у ближој околини).

Осим директног утицаја туризма на манифестације, преко туристичке пропаганде можемо уочити да поједине манифестације индиректно представљају и елементе туристичке пропаганде. Ту пре свега мислимо на уметничке манифестације које преко уметничких остварења насталих током свог одржавања приказују одређене природне или антропогене елементе места или регије. Таква уметничка остварења, као визуелна средства пропаганде или сувенири имају своју употребну вредност у туристичкој пропаганди.

Истраживањем смо утврдили да се на простору Србије (а тиме и Коридора), организују манифестације које имају традицију одржавања, оне које се повремено организују и које су услед друштвено-економских и других разлога прекинуте. Такође, манифестације који су тек почеле са одржавањем имају своје специфичности, али им се утицај на туристичка кретања још не може утврдити. Код таквих облика издвојили смо за почетак организовања 2000 годину.

Може се уочити да се највише организују спортске, уметничке, привредне и научно-стручне манифестације, као и да су оне и најзаступљеније по континуитету организовања, али и код оних које су тек почеле са одржавањем. Код манифестација које су тек почеле да се одржавају, видљив је већи удео етнографских и верских.

Организовање манифестација је у вези са различитим видовима туризма. Из научно-стручних, спортско-професионалних, привредно-сајамских манифестација развили су се: конгресни, туризам великих спортских приредби и сајамски туризам. Наведене манифестације осим економских, научних и спортских доносе и туристичке ефекте месту или регији одржавања. Научно стручне манифестације су повезане са професионалним и пословним туризмом. Из табела смо видели да се

најчешће организују у насељима, односно регионалним центрима (Београд, Ниш, Нови Сад, Суботица, Крушевац, Чачак, Краљево и други), што доприноси и развоју тзв. туризма великих градова.

Забавне, уметничке, спортске манифестације које су везане за речне токове и језера Србије и њихове природне особености, значајне су као део понуде спортско-рекреативног и наутничког туризма. Организовањем појединих забавних, етнографских, привредних, спортских и уметничких манифестација на локалитетима везаним за рељефне целине Србије, а на шта нас упућује простор одржавања развија се излетнички, планински и викенд туризам. еколошки, рурални туризам. Повезаност хидрографских локалитета и манифестационог туризма се огледа и у организовању наутничког туризма (туристичке регате, спортске регате, крстарења, сплаварења) и спортских такмичења (веслање, кајак, кану, мотонаутичке трке, једрење, пливање.

Поједине уметничке, забавне, верске, етнографске својом локацијом су у вези са антропогеним наслеђем, односно културним туризмом. С тим у вези простор одржавања указује на међусобне утицаје и повезаност манифестација и културне баштине. Овакве манифестације могу да буду интересантне као део понуде ђачког и омладинског, руралног, гастрономског, спортског, верског, транзитног туризма.

У просторима са традиционалним фолклорним наслеђем, као што је и Србија, традиција, разноликост исхране, као и начини припремања хране условила је и да се кулинарство издвоји као посебан вид туризма – гастрономски.

Као елементи допуне туристичког боравка манифестације имају места у туристичкој понуди, а, уочено је и издвајање локалних и регионалних манифестација као део који најчешће има ту функцију У складу са наведеним значајем облика манифестација за туризам, а посебно оних најзаступљенијих, закључујемо да највећи део уметничких манифестација представља допуну туристичког боравка или елемент пропаганде, а да се највећи број спортских и научно-стручних скупова одржава повремено.

Досадашњим приказом манифестационог туризма, уочен је привредни, спортски и културни значај. Од атрактивности, времена одржавања, ранга, као и повезаности са осталим туристичким вредностима, зависи и број посетилаца. Организатори манифестација и хотелијери не бележе и не прате број ноћења и дана боравка током трајања манифестација. Анкета која је извршена међу учесницима и посетиоцима појединих манифестација указује да посетиоци програмима манифестације

бораве у просеку један дан (једно ноћење), а учесници и до три дана (два ноћења).

Директни позитивни економски ефекти у туризму огледају се кроз величину прихода који настају из туристичке понуде као резултат обима посећености, потрошње, повећања цена и слично. Директни економски ефекти из повећања својих веза стварају индиректне или индуковане економске ефекте. Такође, директни економски ефекти остварују се кроз повећану запосленост, повећан прилив капитала преко инвестиција у туризму. Развитак туристичке привреде подстакнут одржавањем манифестација остварује се и увођењем нове технологије (табела 10). Индиректни економски ефекти су проистекли од публицитета постигнутог манифестацијом за место или регију као туристичку дестинацију у целини, или за одређене субјекте који су носиоци туристичке понуде. Благовремена улагања у пропаганду манифестације, путем мас медија, плаката, билтена и слично, доприносе већој популаризацији како манифестације тако и места одржавања и препорука су за одржавање наредне.

Табела 10. Директни економски ефекти манифестација
Table 10. Direct economy event effects

Позитивни ефекти	Негативни ефекти
Развој, пораст производње и повећани приходи туризма	Могућност за одређени дефицит код организације манифестација
Повећан прилив капитала у туризму	Повећање цена
Повећање запослености у туризму	Разне шпекулације
Развој, пораст производње и приходи у индустрији који се директно или индиректно вежу за манифестације	Економска флукуација (колебања)
Повећан прилив капитала у осталим делатностима	Пораст потрошачке оријентације насеља
Повећана запосленост у осталим делатностима	Сезонски карактер
Приходи за локалне, регионалне државне институције	Монополистичко понашање спонзора
	Могућност за неадекватну расподелу профита

Атрактивност и тематика манифестација су фактори од којих зависи примљивост, односно заинтересованост и број учесника и посетилаца. Атрактивност одређеног простора, места, регије, објекта, привлачи велики број људи који их посећују. Међутим, да би та атрактивност привукла још већи број туриста, потребно је да буде саобраћајно

повезана, поседује одређене услуге за потребе туриста, односно има већ створену материјалну базу за развој туризма. Од материјалне базе, директно зависи и профит организације, места или регије одржавања. За туристичку понуду и потражњу, атрактивност манифестација представља туристичку вредност. Што је атрактивност већа, већи је и туристички промет. Манифестације служе и као вредност која подстиче долазак посетилаца специфичних интересовања (привреда, култура, уметност, спорт, рекреација, религија, народни обичаји и слично). Такви посетиоци представљају групу интересантну са стране туристичке понуде.

Време трајања је специфично за сваку одређену манифестацију и има утицаја на економске ефекте. На економске ефекте осим атрактивности утиче и посећеност, просечна дужина боравка, просечна потрошња учесника и посетилаца, ниво понуде, цена услуга итд. Свакако зависи и од *ранга* одржавања. Тако локално регионалне манифестације углавном представљају допуну боравка, а оне савезног и међународног ранга вредност по саму по себи.

Уочена је веза између манифестација и конгресног, сајамског и туризма великих спортских такмичења, организованим у насељима која имају и атрактивне туристичке вредности. Том приликом, туризам преко елемената пружања услуга смештаја и понуде туристичких програма остварује и одређене економске ефекте, као привредна делатност. При том, у оквиру туристичких програма, као пратеће се организују се манифестације забавног, уметничког или етнографског садржаја. Као самостални елементи понуде манифестације могу имати и значајнију економску корист за насеље или регију одржавања.

Као организатори манифестација, осим туристичких, појављују се и представници целокупног културно-уметничког, привредног живота насеља или регије одржавања. Том приликом туристичке организације баве се прихватом гостију, обавештењем и информисањем, смештајем, исхраном, презентацијом туристичко-пропагандног материјала, организовањем излета, свечаних банкета, забавних и других програма.

Манифестациони туризам, као саставни део укупних привредних активности, својим економским ефектима, утиче на отварање регија као потенцијалних произвођача и потрошача у неразвијеним општинама и повећане могућности запошљавања и улогом у повећању националног дохотка. Организовањем манифестација националног и међународног ранга, уз коришћење као локације и мотив антропогено наслеђе и природно географске елементе, економски неразвијених општина, попут општина у јужноморавском правцу Коридора 10 помогло би се раз-

воју туризма као почетне основе за економски развој. Такође, организовањем спортских, привредних, етнографских, али и верских и политичко историјских, манифестација, које имају забележену и масовнију посету и учешће, повећава се и потрошња од стране посетилаца што доприноси и позитивном трговинском билансу одговарајућих привредних грана, а тиме и саме регије и насеља. Као пример, издвојићемо сајмове у Београду, Новом Саду, Нишу, Лесковцу Повећање обима производње и пласмана роба и услуга појединих привредних делатности и потреба да се ангажује већи број припадника министарства унутрашњих послова у обезбеђењу учесника и посетилаца, повећан рад здравствених служби, ангажовање помоћне радне снаге, резултира повећаним ангажовањем запослених. Велике спортске, привредне, научно-стручне манифестације, посредно, свој допринос имају у повећању укупног националног дохотка.

Субјекти—организатори манифестација

Постоји широк дијапазон оних који се јављају као организатори а они могу бити: државни органи, јавне организације, удружени организатори, привредни субјекти, појединци.

Државни органи који се јављају као организатори манифестационог туризма најчешће су: Републичка Министарства Србије за просвету, омладину и спорт, културу, науку и технологију и заштиту животне средине, за трговину и туризам. Директно се јављају као организатори код манифестација које представљају неки државни јубилеј или код организовања манифестација од светског значаја.

Као најчешћи организатори јављају се и Јавне организације попут: привредне коморе, културно просветне заједнице, спортски савези, струковне и друге невладине организације, туристичке организације и туроператери.

Организовањем појединих манифестација које су од ширег значаја за заједницу формирале су се и јавне организације које брину о организовању, попут Змајевих дечијих игара, или предузећа „Европско првенство у кошарци“ Београд 2005. године.

Удружени организатори, повезани по вертикалној основи односно према рангу и хоризонталном, односно заједничком организовању истих или сличних струковних савеза.

Привредни субјекти, путем самосталног организовања, по делатностима, као организатора и суорганизатора манифестација или удруживањем сличних или различитих привредних делатности.

Појединци као организатори обухватају сегмент занатства (мале привреде) или предузећа као део приватног предузетништва.

Као пратећи субјекти организације учествују и Органи инфраструктуре са додатним задужењима (органи безбедности, ПТТ, комунално, здравство). Услед повољних ефеката сваке године се јавља „борба“ суорганизатора којом би могући субјекти хтели манифестацији да дају карактер своје основне делатности.

Као последица шароликости организатора, непосредних реализатора и спонзора, јавља се могућност веће сарадње међу њима и повезивања са организаторима сличних манифестација. Међутим, чести су случајеви непланског деловања и несинхронизованости организатора, а и организовања истих или сличних манифестација у насељу или ближој регији, током истог периода или у непосредно блиском временском периоду. То доприноси неорганизованости, расплињавању, а као последицу има и смањење посетилаца и учесника. У тим ситуацијама посетиоци и учесници су пред дилемом на којој манифестацији учествовати или коју посетити. Такође, организовањем низа истоветних манифестација које се одржавају у исто време, или једна за другом, може доћи до zasiћености посетилаца а и учесника сличним програмима, чиме се унапред може рачунати на смањену посету следеће године.

Такође, чест је случај да се организовање манифестација врши волонтерски, непрофесионално, а као такви организатори се јављају запослени у култури, спорту, науци и другим делатностима. Потребно је нагласити да је удео запослених у туризму, у организовању манифестација, скоро занемарљив. То су манифестације које имају искључиво уметнички, спортски, научни, или привредни карактер. Организатори су одговарајући струковни савези, или институције, које брину искључиво о струковном карактеру и резултатима организовања, те су учесници и посетиоци често самоиницијативно организују свој програм боравка у месту одржавања.

Наведено указује на потребу планског приступа организовању главног програма, као и пратећих елемената садржаја сваке манифестације, у циљу успешности и привлачења што већег броја посетилаца или учесника.

АСПЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА ПРАВЦУ КОРИДОРА

На манифестациони туризам, утичу многи елементи друштва, као што и туризам егзистира у том истом друштву и дели судбину националне привреде, као њезина грана. Теорија туризма је утврдила да на развој туризма утиче велики број фактора. Разматрајући аспекте утицаја на поједине манифестације извршена је класификација на: туристички, економски, технички, еколошки, социо-културни, психолошки, друштвено-политички аспект.

Социо-културни аспект

Социјални и културни аспекти су значајни елементи који су проузроковани манифестационим туризмом. У том светлу, манифестација је вредност, која најпре својим садржајем и одржавањем посматрано у односу на домцилно становништво врши утицај у социо-културном смислу. Приликом одржавања као учесници и гости долазе људи из различитих социокултурних средина са различитим моралним културним верским и политичким уверењима што је типично за туризам уопште. У тим контактима долази до нових сазнања, мешања а понекад и усвајања вредности других култура. У складу с тим и можемо говорити о специфичним социо-културним аспектима за место или регију одржавања. Тако, приликом организовања уметничких, етнографских, привредних спортских, верских и политичко-историјских манифестација, долази до повезаности културно-историјске и природне баштине што као крајњи циљ може допринети стварању културно-туристичких амбијената и формирања туристичких места. Међутим, не смемо изгубити из вида да на те аспекте има утицаја садржај, манифестације, тема, масовност посетилаца природа контаката и остале различитости које доводе до различитости у социо-културним утицајима. Одржавањем пре свега, привредних, забавних, етнографских и научно-стручних манифестација, у сусрету са посетиоцима и учесницима, остварују се разноврсни културни контакти. Обзиром на транзитност друмских и водених праваца у оквиру Дунавско-моравског коридора, утицајем програма наведених видова манифестација, омогућава се стварање културног идентитета посетилаца, али и акултурације домицилног становништва и посетилаца, као и остварење туризма као фактора развоја истинских културних потреба савременог човека.

Код организовања научно-стручних, уметничких, етнографских и привредних манифестација, у програмима је могуће уочити и садржаје који едукативно делују на посетиоце.

Наведене карактеристике можемо издвојити као *позитивне ефекте* док се *негативни ефекти* изражавају приликом организовања сајамских, великих спортских такмичења и концерата рок музике, кроз пораст криминала, проституције и других. Организатори манифестације требало би да имају на уму и спрече или ублаже, кроз одговарајуће организације, поједине негативне ефекте одржавања. Овај аспект осим свог утицаја на место или регију одржавања кроз утицај на становништво, има неоспоран утицај и на социо-културни живот посетилаца и учесника.

Еколошки аспект

Један од утицаја одржавања манифестација је и физички односно еколошки аспект. Истина је да одржавање манифестација далеко мање утиче на околину од хемијске, текстилне, металне и сличних индустрија, али оне додирују најинтересантније, највредније и најатрактивније природне, културне и историјске вредности околине, а управо у томе лежи значај овог аспекта одржавања манифестација. Сагледавање овог аспекта нас занима кроз конкретне антагонизме манифестација и екологије. Наиме, ако манифестације по свом карактеру посматрамо као део масовног туризма, констатоваћемо чињеницу „да је сувремен и масовни туризам једна од дирижираних реакција на еколошку кризу развијеног свијета, дакле уточиште за бијег од свакидашњег живота, но индустријска организација и институционализација туризма, већ су створили такве увјете, који су и изворно деловали на генерисање туристичких потреба и тиме бити разлогом њихова бијега“ (Драгићевић, М. 1974). У контексту цитираног истакнули би манифестације као крајње циљеве „бежања од свакодневног живота“. Организовањем манифестација на локалитетима који представљају просторе и објекте издвојене као делови природе заштићени законом (или заштићене законом као делови антропогеног богатства и наслеђа (културно-историјске институције, привредни и стамбени објекти и слични), утиче се и на свест посетилаца али и домицилно становништво о потреби очувања своје животне средине.

„Корист која је настала од изграђених објеката за домицилно становништво, после одржавања манифестације, произилази из разних услуга проистеклих из објеката“ (Ritchie, Yangzhou 1987)

У природним целинама локације одржавања, масовност посетилаца утиче и на поремећаје еко - система излетишта, путем паљења ватре, бацања отпадака, шетњама ван стаза, галамом и слично.

Уређивањем природних простора, озелењавањем, бригом о фауни, на локацијама одржавања масовних манифестација политичко-историјског, верског и забавног садржаја и реновирањем културно-историјских и образовних институција као локација организовања манифестационих облика етнографског, уметничког, верског, садржаја, организатори брину и о очувању животне средине. Такође, организовањем научно-стручних скупова који се темом дотичу и екологије добија се и едукативни аспект за домицилно становништво, а научна сазнања изнета на таквим скуповима, могу имати и практични значај за место одржавања. Ови примери спадају у позитивне аспекте, које организатори често занемарују.

Психолошки аспект

Посматрајући психолошки утицај манифестација можемо рећи да га је тешко одвојити од културних утицаја. Углавном их можемо систематизовати на позитивне и негативне утицаје у односу на место одржавања, домицилно становништво и учеснике и посетиоце.

„Концепт вредновања карактеристика простора у функцији њихове способности да задовоље туристичке потребе треба сагледати у контексту који сматра да су својства туристичке атрактивности објекта, и појава у простору одређене њиховим примарним мотивима која могу повољно да делују на физиолошке потребе човека; С друге стране боје, облици, шумови постојаност и друга својства групе антропогених мотива разрешавају преко психичких функција културну потребу кретања“ (Јовичић Ж. 1973). Значи, да објективне карактеристике простора, кроз интерне психолошке утицаје, кроз утицај друштва и културе формирају субјективну димензију тог истог простора.

Деформације под утицајем пропаганде на стварање менталних слика туристичког простора, овде су условно стављене као негативне, у односу на конкретни простор одржавања манифестације пошто под утицајем туристичке пропаганде посетилац свој доживљај објективизираних простора трансформише и деформише у иреалне слике. Та деформација није нужно негативна за туристу него може тако да задовољи и доживљајну потребу посетилаца.

Психолошки аспект утицаја можемо посматрати и кроз утицај на домицилно становништво. Те аспекте ћемо сврстати у позитивне и негативне.

Табела 11. Психолошки ефекти одржавања манифестације на домицилно становништво

Table 11. Psychological effects of events on domicile inhabitants

Позитивни	Негативни
Погаст ентузијазма и духа заједништва	Дефанзивно држање и незаинтересованост домицилног становништва
Повећана свест за ван локални интерес	Неразумевање важности која води различитим степенима гостољубивости

Код разматрања овакве систематизације психолошких аспеката на домицилно становништво најважнији је интензитет ових утицаја на одржавање манифестација, што може да резултира повећаном заинтересованости становништва у привредном, културном и верском погледу. С друге стране, уколико туристичка привреда није довољно развијена и туристичке услуге задовољавајуће (прихват, смештај комуникацијски системи) коментари и критике гостију могу да изазову дефанзивно држање и незаинтересованост домицилног становништва а у екстремном случају и револт. Организатори манифестација треба да изграде свест о погодности које манифестације остварују за место или регију одржавања те створе погодну климу за њихово организовање.

Друштвено-политички аспекти

Организовање манифестационог туризма, зависи и од укупних друштвено-политичких односа. Друштвено-политички аспекти се пре свега испољавају приликом организовања манифестација међународног ранга, али могу се испољити и код осталих. „Поред економског значења и утицаја на околину у којој се развија, туризам има и шире друштвено и политичко значење. Основица друштвеног значења развоја туризма, огледа се у првом реду у подручју културе, затим у преношењу позитивних навика и обичаја те у побољшању здравствене и радне способности становништва“ (Унковић С. 1981). Манифестациони туризам при том најочитије испољава позитивне и негативне ефекте за регију одржавања, а исто тако можемо уочити позитивне и негативне утицаје друштвено политичких односа на организовање манифестације, а с

тим у вези посматрати и друштвено-политичке аспекте манифестација, који могу бити изведени на макро и микро рангу (табела бр 12).

Табела 12. Позитивни и негативни друштвено-политички аспекти

Table 12. Positive and negative social-economic aspects

Позитивни	Негативни
Макро ранг	
<ul style="list-style-type: none"> – Упознавање међународне заједнице са вредностима и достигнућима – Пропаганда друштвено-политичких вредности – Јачање друштвено-политичких и економских веза са државама из којих долазе посетиоци и учесници – Јачање националне слоге и допринос светском миру – Позитивни ставови према нацијама расама и религијама – Позитивни ставови према другим идеологијама и друштвено-политичким системима 	<ul style="list-style-type: none"> – Економска и политичка експлоатација места или регије од стране владајуће политичке странке или коалиције – Искривљавање основне вредности и садржаја манифестације услед могуће искоришћености од стране владајућег политичког система за своје политичке потребе – Политичко-економска криза због великих трошкова организовања манифестације – Национализам, шовинизам, расизам, – Негативни ставови према другим идеологијама и друштвено-политичким системима
Микро ранг	
<ul style="list-style-type: none"> – Јачање појединачне политичке и укупне каријере – Патриотизам и гостољубивост – Обезбеђивање важнијег медијског и друштвено-политичког места регије одржавања унутар државних граница 	<ul style="list-style-type: none"> – Смањење политичке каријере и смена са власти – Локал патриотизам, негостољубивост

Организовањем манифестација уметничког, етнографског, научно-стручног и привредног садржаја, наведени позитивни и негативни утицаји друштвено-политичких аспеката најбоље се могу приметити. Привредне манифестације омогућавају сусрете привредника и политичара на међународном и националном нивоу, чиме се доприноси упознавању учесника са привредним и другим достигнућима, што представља и вид пропаганде, али и јачање друштвено-политичких и економских веза привредника и званичника са иностраним представницима. Међутим, у зависности од друштвено - политичке ситуације у свету и земљи, код домицилног становништва, према посетиоцима и учесницима из појединих држава могу да се појаве неки негативни утицаји, као

што су национализам, шовинизам, расизам. Као манифестацију у којој се такви утицаји могу најјаче изразити издвајамо велика спортска такмичења, која имају значајан потенцијал за организовања у оквиру Коридора.

ЗАКЉУЧАК

У постојећој туристичкој понуди Коридора, манифестациони туризам представља вид који може да допринесе повећању обима туристичке потражње, нарочито према природним и антропогеним вредностима Коридора. Иако се облици манифестационог туризма све чешће јављају као доминантан вид туристичког развоја, манифестациони туризам на територији Коридора није у довољној мери искоришћен.

Као основне критеријуме класификације, издвојили смо :традиционалност, време, место, ранг и простор организовања, број дана трајања, број посетилаца и учесника, уложена финансијска средства и мотивацију посетилаца и учесника за долазак на манифестацију. Установили смо да наведени критеријуми представљају елементе који уз садржај манифестације, утичу и на атрактивност и посећеност манифестације. Такође, установили смо да на атрактивност утичу садржај и специфичност бројних пратећих манифестација, које често, програмски нису повезане са основним обликом.

Полазећи од туристичко-географског приступа утврдили смо и туристичко-географски положај манифестационог туризма, посматраног преко простора организовања, у односу на главне привредне центре и постојећу саобраћајну инфраструктурну мрежу Коридора. У том смислу, уочили смо повољан географски положај простора организовања манифестационог туризма. То омогућава потребу усмеравања туристичке понуде и маркетиншког деловања ка правцима кретања путника у транзиту и осталим корисницима рецептивне туристичке понуде Коридора. Том приликом, установили смо да се највећи број туристичких манифестација Коридора организује у економски најразвијенијим, демографски и просторно највећим градовима и општинама у Србији. То су и насеља са највећим бројем хотелско-угоститељских објеката у Србији и развијеним облицима туристичке привреде. Такође, закључили смо да се у тим насељима, одржавају најатрактивније и најпосећеније манифестације.

Територијални размештај туристичких манифестација по транзитним туристичким правцима Дунавско-моравског коридора је релативно неравномеран. Највећа концентрација примећује се у општинама које се налазе у директној вези са међународним аутопутем Е-75 (транзитни туристички правци Коридора 10: Хоргош–Нови Сад, Нови Сад–Београд и Београд–Ниш. У граду Београду одржава се 35,40% од укуп-

но 209 манифестација које су регистроване у општинама Коридора 10. У Војвођанској деоници коридора, општине имају значајну традицију у организовању манифестација. У Моравској деоници Коридора 10 у свега десет општина је регистрована манифестација са туристичким потенцијалом. Богатију и разноврснију понуду манифестација у овом делу Коридора 10 имају само општине Ниш, Лесковац и Врање, док на потезу од Велике Плана до Ниша ни у једној општини (изузев Алексинца) не постоји туристички афирмисана манифестација.

По броју одржаних манифестација од уздужних транзитних туристичких праваца Коридора на другом месту налази се транзитни правац Појате–Пожега (Западноморавска траса Моравског коридора). Стање је најнеповољније у долини Нишаве. На подручју Коридора седам туристичке манифестације се редовно одржавају у већини општина. Доминантно учешће имају уметничке, етнографске, забавне и спортске манифестације. Са активирањем Дунава као значајног саобраћајног и туристичког правца, може се очекивати да већи број постојећих манифестација, које тренутно имају само локални значај, уз одговарајући туристичку пропаганду прерасте у туристички афирмисану приредбу.

Најбогатију понуду туристичких манифестација имају градови Београд, Нови Сад и Ниш. У њима се одржава 47,47% уметничких, 79,66% привредних и 70% спортских манифестација. Територијални размештај забавних манифестација је релативно равномеран на посматраном подручју, док је организовање етнографских приредби и фестивала више одлика сеоских средина и средина са посебним етничким цртама становништва. Јак потенцијал за развој манифестационог туризма имају општине у долини Западне Мораве. Општине Чачак, Крушевац, Врњачка Бања и Краљево налазе се међу десет водећих општина по броју манифестација. Оне се простиру на релативно малом, али саобраћајно добро повезаном подручју. Околина је богата природним и антропогеним вредностима, што пружа добру основу за формирање разноврсних туристичких манифестација. По структури манифестација занимљиво је издвојити општину Сремски Карловци, која би се могла окарактерисати као главни културни центар Коридора и Србије захваљујући познатим и бројним уметничким манифестацијама.

Обрађујући повезаност природно-географских вредности и манифестационог туризма, установили смо комплексност и посебност као елемента у укупној туристичкој понуди Коридора, који је недовољно искоришћен. Облици манифестационог туризма представљају и значајан елемент туристичке валоризације природно географских елемената простора Коридора. Као видови манифестационог туризма који поспе-

шују туристичка кретања према природно-географском простору Коридора, издвајају се, са својим програмима и садржајем: забавне, уметничке, привредне и спортско-рекреативне манифестације.

Друштвено географски елементи Коридора, са својим специфичностима и атрактивностима, престављени су културно историјским споменицима и објектима, традицијом и обичајима. У оквиру манифестационог туризма представљају локацију одржавања или мотив организовања. Такође, облици манифестационог туризма базирани на антропогеним вредностима Коридора, представљају и својеврстан основ културне, уметничке, привредне, спортске сарадње Коридора и појединих европских и ваневропских држава. Као облици манифестационог туризма који су повезани са антропогеним вредностима, издвајају се својим садржајем етнографске, верске, политичко-историјске, спортско-професионалне и посебно садржаји привредних и научно-стручних манифестација.

Детаљно обрађујући манифестациони туризам на правцу Дунавско–моравског коридора, установили смо да се као најбројнији издвајају: организовање великих спортских приредби, привредних (сајмови, изложбе), уметничких и научно-стручних манифестација. То су највеће манифестације савезног и међународног ранга. Указали смо и да, у новије време, организује се и већи број етнографских и забавних манифестација. Указали смо и на повезаност манифестационог туризма са осталим видовима туризма као и на посебност облика манифестационог туризма у укупној туристичкој понуди. Најзначајнији туристички промет, имају: привредне (сајмови), етнографске, забавно-туристичке манифестације.

Манифестациони туризам можемо посматрати и као елемент који најбоље указује на комплексност туристичке понуде геопростора Коридора (њених физичко и друштвено географских елемената).

Појединачно, најзначајније туристичке манифестације на траси Коридора су: Међународна књижевна колонија, Међународни цез фестивал (Кањижа), Бранково коло, Карловачка берба грождја Карловачке божићне свечаности (Сремски Карловци, Нови Сад, Фрушка гора), Међународни фестивал беседништва *Sirmium lux verbi*, Куленијада (Сремска Митровица), Јефимијини дани (Трстеник, манастир Љубостиња), Жичка христовуља (Краљево), музичке свечаности БЕМУС, интернационални театарски фестивал БИТЕФ, Међународни филмски фестивал ФЕФЕСТ, међународни сајмови: МОДА У СВЕТУ, туризма (ЕТТФА), спорта, наутике, образовања и хортикултуре, Пропаганде, маркетинга и медија MARKEXPO; књига; Belgrade beer fest; Међународни боксерски

турнир Београдски победник, Београдски маратон, међународни ватерполо турнир Трофеј Ташмајдана, меморијални пливачки турнир Анте Ламбаша, међународни боксерски турнир Златна рукавица, Богојављенско пливање за часни крст (Београд), Међународна књижевна колонија, Дани жалфије (Сићево), Ликовна колонија 17 воденица (Гацин Хан), Међународна ликовна колонија Поганово (Димитровград, манастир Поганово), Међународне хорске свечаности, музички фестивал Nisompiа, Нишке музичке свечаности – НИМУС, Фестивал глумачких остварења Србије и Црне Горе - Филмски сусрети, Међународни сајмови: туризма и екологије, електронике – ТЕЛСИКС (Ниш), дечји фестивал Златно звонце, Новосадско музичко лето – НОМУС, музички Exit noise summer festival, Интернационални фестивал уличних свирача – ИФУС, Стеријино позорје, Интернационални фестивал алтернативног и новог театра – ИНФАНТ, Фестивал домаћег играног филма–Новосадска арена, Змајеве дечије игре, Међународни сајмови: Природа и човек (ЈОРИСТ), Јесењи специјализовани сајмови, пољопривредни сајам; Међународни боксерски турнир, Војвођанска рукавица (Нови Сад), Фестивал тамбурашких оркестара Србије, Фестивал музичких друштава Војводине (Рума), Међународни музички фестивал младих - Teen (Мајданпек), Мокрањчеви дани (Неготин) Глумачке свечаности Миливоје Живановић (Пожаревац) Међународни фестивал хумора и сатире, Златна кацига, Видовданске свечаности (Крушевац), Фестивал аматерског филма, салон уметничке фотографије и смотра дијапозитива у боји – ЖИСЕЛ Омољица), Фестивал филмског сценарија, Берза бања, сувенира и домаће радиности и сајам туризма и угоститељства, међународни фестивал фолклорних ансамбала – Кад липе цветају, (Врњачка бања) Смотра анимираног филма Србије и Црне Горе, Гастро фестивал Питијада (Чачак), Међународни филмски фестивал, Бербански дани (Палић) Ђердап у песми и игри (Доњи Милановац), Црвенкоса богиња (Оџаци,) Међународни сајам перадарства и ситних животиња Међународни фестивал фолклора за омладинце и међународни дечији фестивал фолклора – Дечији осмех (Сомбор), међународни сајмови Текстила, коже и обуће – МОДА, пољопривреде и сајам лековитог биља; Роштиљада (Лесковац), Сланинијада (Качарево), Кобасицијада (Турија) Смедеревска јесен (Смедерево), Жупска берба (Александровац), Бостанијада (Шашинци). Планинарски маратон (Фрушка Гора), Љубичевске коњичке игре (Пожаревац), Зобнатичке коњичке игре (Зобнатица), У сусрет преображењу (Шид, Фрушка Гора), Смотра народног стваралаштва Крајински обичаји (Штубик), међународни фестивал фолклора (Бујановац), међународни фестивал фолклора и етно група (Врбас), Каранфил девојке (Врањ-

ска бања), На Морави воденица стара (Алексинач), Фестивал националних кухиња, обичаја и фолклора – Етно-фест, Карневал цвећа, Бесијева недеља - Лов на сома капиталца (Бела Црква), Сабор фрулаша Србије (Прислоница), Буњевачко прело, Дужијанца (Суботица), Дунавски бал (Бачка Паланка), регата Весели спуст (река Ибар, Краљево), Апатинске рибарске вечери (Апатин), Туристичка Дунавска интернационална ТИД регата, Златни котлић Дунава (река Дунав и насеља у приобаљу), Златна бућка Ђердапа (Текија, река Дунав), Сабор народног стваралаштва Златне руке Србије, Бицикличка трка Tour de Serbie.

Наведене туристичке манифестације, уз већ доказане економске ефекте великих спортских манифестација, представљају потенцијал развоја туризма на простору Коридора. Да би се то постигло, потребно је избећи примећене недостатке стихијност у организовању, недовољно маркетиншка активност, слаба сарадња и неповезаност организатора са осталим чиниоцима туризма, подударње у датумима организовања истих или сличних облика.

Да би манифестациони туризам постао водећа компонента туризма у Србији, потребно је, пре свега да државне и друштвене институције, туризму дају значајно место у реализацији економског програма и корисним мерама.

У оквиру Туристичке организације Србије потребно је основати посебни сектор, који би се бавио организовањем манифестационог туризма и пратио економске ефекте и повезивање са осталим облицима туризма и привредним делатностима.

Постепено решавање наведених проблема уз повезаност организатора и туристичких организација и туроператора, медијским маркетиншким простором, условило би да манифестациони туризам представља комплексан и водећи вид укупне туристичке понуде Коридора. То би утицало да територија Коридора престане да буде изразито транзитни туристички простор.

RESSUME

In the present tourist offer, event tourism can contribute to broader tourist demand and interest, especially if related to the natural and man-made (anthropogenic) values of a tourist place (region). The aim of events, as a special kind of social phenomena, is to satisfy various concrete needs. Depending on this, they have their specific character and contents (artistic gatherings, entertainment, sports events, economic, conferences, religious, educational, and other events); their importance may range from purely local (only for that one tourist town, village etc.) to global.

Research by theoreticians of tourism, up to now, shows that event tourism was not adequately studied. The research included only very large (global) events, and events interesting as cultural and artistic (additional) elements of the tourist offer of a town or region. Geographical background was not considered as an approach to this study.

The subject of this paper is study of event tourism from the tourist-geographical point of view. This approach evaluates components such as geographical ambience, location, structure and organization of event tourism Danube-Moravian Corridor direction.

From the point of view of tourist business, events ought to be interesting because of their contents, and thus able to attract tourists. The biggest number of the events are organized in the biggest economic and demography towns and settlements (Beograd, Novi Sad, Niš, Subotica, Čačak, Kraljevo, Kruševac, etc), from national to global level of importance usually are interesting enough. Such events are complex, they are important also for other areas of life and work. Therefore, in organizing them, other motives are taken into consideration. Events are important for tourism; this is easy to prove if we observe the levels of tourist business in various resorts, regions, and countries. As an attractive factor and motive, events are the basis of this particular kind of tourism - event tourism. The biggest event concentration is on Danube Corridor transit tourist directions Horgoš–Novi Sad, Novi Sad–Belgrade and Belgrade–Niš. In town Belgrade are organized 35, 40% of all events on Corridor 10 direction. Towns Belgrade, Novi Sad and Niš are organized 47, 47% arts, 79, 66% economic and 70% sports events. In Moravian part of corridor, municipalities Kruševac, Čačak, Kraljevo and Vrnjačka banja (spa), have potentials for event tourism organizing.

Natural geographical elements and event tourism interrelationship primary shows the geographical position and specific of the natural geographical ele-

ments, whether they present motive or location (space) of the performing. Each event, in fact, contains some entertaining elements, and some educative elements also, each presents some human achievement (in sport, art, business, science).

The main criteria of classification used in this paper are the following: traditionality, time, place, rank, area of organizing, duration (number of days an event lasts), and number of participants and visitors (on-lookers, audience). These criteria, together with the content of the event, influence also the attractiveness. So do the many other, accompanying events, often not in any programmatic connection with the main event. Up to now, theoretical research points to inadequate approach to the study of event tourism. Most of all theoretical researches are given as problematic of the biggest international events (sports, economic, etc) and events, interested as cultural and arts elements of tourist offer. In this researches, geographical basic, as approach of this investigations is not taking as primary motive. Natural geographical elements and event tourism interrelationship primary shows the geographical position and specific of the natural geographical elements, whether they present motive or location (space) of the performing.

Many villages, towns, other settlements, regions and whole states (economically rich or poor) have an interest to organize large events, capable of satisfying tourist demand. This refers primarily to large sporting or economic events, and to events of regional-international character.

For countries in transition, tourist events are a way to direct their tourist offer and marketing towards attractive values at their various localities, so as to become recognized as important tourist destinations. For Danube –Moravian Corridor, forms of event tourism based on man-made tourist values are also a foundation for future closer cooperation in culture, sports, art, and economy with other European and extra-European countries, especially with nearby countries, the fatherland-countries of ethnic minorities (from which these minorities originate), states with similar traditions and culture of living (spiritually and culturally close) but also with the economically most developed countries of the world. In economically undeveloped regions, many tourist events are being organized recently, which shows that this form of tourism may serve as the foundation for a more general development of tourism, and thus for better overall economic advancement of such regions and countries.

Examples from the practice of tourism are indicating to us that better and wider study of event tourism is necessary. This paper is an attempt to contribute to the using of event tourism as primary tourist form on Corridor direction.

As perspective tourist events on Corridor direction we are separate: International literary colony and International Jazz festival (Kanjiža); literary colony Brankovo kolo, Grapes picking, The Christmas celebrations (Sremski Karlovci, Novi Sad, Fruška Gora); International orator festival, Sirmium lux verbi, Kulenijada (Sremska Mitrovica); Jefimija days (Trstenik, Ljubostinja monastery); Žička hristovulja (Kraljevo), BEMUS, BITEF, FEST, international fairs FASHION IN THE WORLD, TOURISM (ETTFA) SPORT, NAUTICA; EDUCATIONAL; HORTICULTURAL; PROPAGANDA, MARKETING AND MASS MEDIA; BOOKS; Belgrade beer fest; International boxing tournaments Belgrade Winner and Golden glove, Belgrade marathon; International water polo Tašmajdan trophy tournament; memorial swimming tournament Ante Lambaš, Swimming for honorable cross on religious holiday, International literary colony, Days of žalfija (Sićevo), International arts colony 17 water mill (Gadžin Han), International arts colony Poganovo (Dimitrovgrad, Poganovo monastery), International choir festival, music festival Nisomnia, NIMUS Festival of actor's achieving in Serbia and Montenegro – Films meetings; international fairs: Tourism and ecology, Electronics - TEL-SIS (Niš), children music festival Golden ring, NOMUS, music Exit noise summer festival, International festival of street players-IFUS, Sterijino pozorje, INFANT, Festival of domestic films Novosadska Arena, Zmaj children games, International fairs: Nature and man (LORIST), Agriculture; International boxing tournaments Vojvodina's glove (Novi Sad), Festival of tambura's orchestras of Serbia, (Ruma), International teenagers music festival (Majdanpek), Mokranjčevi days (Negotin) International festival of humor and satira-Golden helmet, Vidovdan celebrations (Kruševac), Festival of film screenplays, Spa burse fire of tourism and catering,) International festival of folklore assembles (Vrnjačka banja) Gastro festival, Pie festival (Čačak), International film festival, Picking days (Palić), Đerdap in the song and play (Donji Milanovac), Red-hair goddess (Odžaci) International fair of feathers and small animals, International folklore festivals for youth and children (Sombor), International fairs: FASHION, AGRICULTURE; gastro barbeque festival (Leskovac), Gastro bacon festival (Kačarevo), Gastro sausage festival (Turija) Smederevo autumn (Smederevo), Župas packing grape (Aleksandrovac), Water melons days (Šašinci, Sremska Mitrovica), Mountain marathon on Fruška Gora; Horse games in Ljubičevo Horse games in Zobnatica; International folklore festival (Bujanovac), International folklore and ethno groups festival (Vrbas), On Morava old water mill (Aleksinac), Ethno-fest, Karnival of flowers, The Besi week-Fishing on capita catfish (Bela Crkva, Belocrkvanska lakes), Convention of frula plays in Serbia (Prislonica, Čačak), Dužijanca, (Subotica), Regatta Veseli spust (river Ibar, Kra-

ljevo), Apatin fish days; International tourist Danube TID regatta; Golden kettle of Danube (settlements on river Danube) Golden bučka on Đerdap (Tekija, river Danube); Ethno festival Golden hands of Serbia; Tour de Serbie.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовски М., 1996, *Маркетинг на големите манифестации*, Графотехна, Охрид.
2. ATLAS-experts meeting group in Fatima, Portugal, April 2003.
3. ATLAS-Cultural festival group, June 2003.
4. Ахметовић-Томка Д., 1996, *Туристичка промоција културних добара*, Зборник радова са научног скупа „Туристички потенцијали Југославије“, Институт за Географију, ПМФ, Нови Сад, стр. 23–32.
5. Baum T., Hagen L., 1999, *Responses to seasonality. The experiences of peripheral destinations*, International journal of tourism research, vol. 1, pg. 299–312.
6. Бјељац Ж., 1998, *Народно обичајне свечаности као вид туристичког потенцијала Коридора*, рад изложен на научној скупштини „Откривање и валоризација нових туристичких простора“, а делом објављен у Зборнику резимеа радова, Институт за географију, ПМФ Универзитета у Новом Саду, стр. 31.
7. Бјељац Ж., 1999, *Сајамски туризам у Војводини*, рад изложен на научној скупштини са међународним учешћем „Савремене тенденције у туризму“, а део објављен у Зборнику резимеа радова са скупа Институт за Географију, ПМФ Универзитета у Новом Саду, стр. 111.
8. Бјељац Ж., 1998, *Манифестациони туризам у Војводини*, дисертација у рукопису, Институт за географију, ПМФ Универзитета у Новом Саду.
9. Бјељац Ж., 2000, *Етнографске манифестације у Војводини као туристички потенцијал*, рад изложен у целости на научној скупштини са међународним учешћем, а делом објављен у Зборнику резимеа радова научног скупа „Туристички потенцијали Југославије“, стр. 25–26, Институт за географију, ПМФ Универзитета у Новом Саду.
10. Бјељац Ж., 2001, *Теоријске основе манифестационог туризма*, у Зборнику од вториот конгрес на географиите на Република Македонија, Охрид, 2000, стр. 250–258, Македонско Географско Друштво, Скопје.
11. Vjeljac Z., 2003, *Geographic tourist values and event tourism interrelationship*, Geographical problems, BAN, Sofia, pg 101–105.
12. Бјељац Ж., Ђурчић Н., 2003, *Туристичко пропагандне манифестације као сегмент туристичке понуде Коридора*, у Зборнику радова Географског Института „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.
13. Vjeljac Z., Radovanovic M., 2003 *Sports Events as a Form of Tourist Offer, as Relating to the Volume and Character of Demand* Journal of Sport tourism, 8(4), pg. 185–192, Ottawa.
14. Vjeljac Z., Radovanovic M., Belij S., 2003, Београд, *Gastronomski turizam kao deo kulturne baštine Srbije*, у часопису за теорију и праксу хотелијерства Hotellink, br. 2. str. 377–384.
15. Bursac M., Vjeljac Z., 2003, *Tourist recreational potentials of the Moravian-Vardar corridor as a main axis of regional development and transborder cooperation* in VII international symposium „Tourism and insurance in the terms of globalization“ pg 41–54, Ohrid.
16. Vemic M., Bursac M., Strbac D., 2002, *The Danube – Morava corridor as the principal axis of the regional connection of Serbia with the neighboring countries in Southeast Europe*, in Geopolitics, regional development, geographical education, Collection of papers of International Scientific meeting „In memory of prof, Dimitar Jaranov“ Varna.
17. Gnoth J., 1997, *Tourism motivation and expectation formation*, Annals of tourism research, vol 24 (2), pg. 283–384.
18. Грубачић Б., Томић М., 1988, *Српске славе*, Литера, Београд.
19. Дукић Д., 1977, *Воде РС Србије*, Српско географско друштво, Београд.
20. Драгићевић М., 1974, *Туризам и екологија*, часопис „Туризам“, стр. 1–3, Загреб.
21. Златковић Ж., 1970, *Економика трговине*, Универзитет у Нишу.
22. Јовичић Ж., 1982, *Туристичка пропаганда*, Туристичка штампа, Београд.
23. Јовичић Ж., 1989, *Србија – географска стварност и визија*, Туристичка штампа, Београд.
24. Јовичић Ж., 1992, *Феноменологија туризма*, Научна књига, Београд.
25. Jurincic I., Brezovec T., 1998, *Events and destination image*, in collection of papers „Hotelska kuća 1998“, Опатија 1998, pg. 171–178.
26. Knežević R., 1998, *Asortiman ponude u planinskom turizmu Hrvatske*, in collection of papers „Hotelska kuća 1998“, Опатија 1998, pg 171.
27. *Календар природе 2004*, Туристичка организација Србије, Београд.
28. Марковић С., и 3, 1972, *Основи туризма*, Школска књига, Загреб.
29. Марковић Ј. Ђ., 1988, *Енциклопедијско-географски лексикон Југославије*, Свијетлост, Сарајево2.
30. Maufield T. L., Crompton J. L., 1995 *Development of an instrument for identifying community reasons for staging a festival*, Journal of Travel Research, vol. 33 (3), pg. 37–44.
31. Mohr K., Backman K. F., Gahan L. W., Backman C. J., 1993, *An investigation of festival motivations and event satisfaction by visitor type*, Festival Management and Event Tourism journal, vol. 1, pg. 89–97.
32. Neil J. D., Cirgu M. J., Uucal M., 1999, *The role of satisfaction with leisure travel/tourism service and experience wit leisure life and overall life*, Journal of Business Research, Vol. 44, g. 153–163.
33. Николић С., Секулић Ј., Петровић М., 1974, *Рекреативни и културни туризам*, Практикум, Институт за туризам и просторно планирање, Београд.
34. Ожеговић С., 1977, *Манифестације као мотив и садржај програма туристичког борава*, Магистарски рад, Географски факултет у Београду.
35. Прангоска Л., 2002, *Мотивацијата во туристичката пропаганда*, Институт за истражување на туризам при Факултетот за туризам и угостителство, Охрид.
36. Радовановић М., Бјељац Ж., 2003, *Природногеографске туристичке вредности као део туристичке понуде Дунавско-моравског коридора* у часопису Завода за заштиту природе Србије, Београд, Заштита природе, br. 54/1–2, стр. 43–54.

37. Ritchie J. R. B., 1984, *Assessing the Impact of Hallmark Event: Conceptual and Research issues*, Journal of Travel Research, Bol. 23 (1).
38. Ritchie J. R. B., Yangzhoy J., 1987, *The Role and Impact of mega Events and Attractions on National and Regional Tourism: A Conceptual and Methodological Overview*, Edition AIEST, Vol. 28.
39. Ромелић Ј., Бјељац Ж., 1998, *Спортске манифестације у Војводини као облик туристичке понуде и њен однос према обиму и карактеру тражење*, Туризам, бр. 1, Институт за географију, ПМФ, Нови Сад, стр. 90–95.
40. Ромелић Ј., Ђуричић Ј., 1993, *Спортско-рекреативни објекти*, Зборник радова Географског факултета у Београду, бр XII, стр 117–124.
41. Ružić P., Bošković D., Šergo Z., 2003, *Organizing leisure activities for congress tourists in commercial hotels*, in *Hotellink*, no. 2, časopis za teoriju i praksu hotelijerstva, Viša hotelijerska škola, Beograd, str. 455–464.
42. Scott D., 1996, *A comparison of visitors motivation to attend three urban festivals*, Festival Management and Event Tourism journal, Vol 3, pg. 121–128.
43. Cocher K., Tschurttschentaler P., 1987, *The Rolle and Impact of Mega Events and Attractions on Tourism Development in Europe: A Micro perspective*, Edition AIEST, vol. 28. pg. 59.
44. Станковић М. С., 1981, *Туристички потенцијали река РС Србије*, Српско географско друштво, Београд.
45. Станковић М. С., 1989, *Географске основе туристичке валоризације*, Гласник Српског географског друштва, св 1, Београд стр 33–42.
46. Станковић М. С., 1996, *Природа као туристичке вредности Југославије*, Зборник радова са научног скупа „Туристички потенцијали Југославије“, Институт за Географију, ПМФ, Нови Сад, стр. 15–22.
47. Tomljenović R., Larsson M., Faulkner V., 2001, *Čimbenici na osnovu kojih možemo predvidjeti zadovoljstvo posjetitelja festivalskim iskustvom: Festival rock glazbe „Ctorcjouran“*, u časopisu Turizam, vol 49, Zagreb.
48. Formica S., Ucal M., 1998, *Market segmentation of an international cultural historical event*, Journal of Travel Research, Vol. 36, pg. 16–24.
49. Cohen E., 1984, *Utjecaj turizma na fizičku okolinu*, Turizam, br. 11, Zagreb, str. 20–31.
50. Crompton J. P., McKay C. L., 1997, *Motives for visitors attending festival events*, Annals of Tourism Research, vol. 23 (2), pg. 426–439.
51. Чомић Ђ., 1990, *Психологија туризма*, Туристичка штампа, Београд.
52. Чулић Ј., Бјељац Ж., 2003, *Tourist events as part of tourist-cultural animation in rural tourism on Suvobor area*, Drugi Balkanski forum „Ruralni turizam i održivi razvoj Balkana“, AEERT, Ekonomski fakultet, PMF Univerziteta u Kragujevcu, str. 259–268.
53. Штегић С., 1996, *Атрактивност ресурса, мотив за одабир туристичке дестинације*, Зборник радова са научног скупа „Туристички потенцијали Југославије“, Институт за географију, ПМФ, стр. 52–59.
54. Фотографије добијене од Туристичке организације Србије.

САДРЖАЈ

УВОД.....	5
ДЕФИНИЦИЈЕ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА И КОРИДОРА	6
ВИДОВИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА	11
КЛАСИФИКАЦИЈА МАНИФЕСТАЦИЈА	15
ПРОСТОРНИ РАЗМЕШТАЈ ТУРИСТИЧКИХ МАНИФЕСТАЦИЈА У СРБИЈИ.....	17
Територијални размештај туристичких манифестација на подручју Дунавско-моравског коридора.....	19
Туристичке манифестације на траси коридора седам (ток реке Дунава).....	25
Туристичке манифестације на траси дунавског дела Коридора 10	28
Туристичке манифестације на правцу моравског дела Коридора.....	32
Туристичке манифестације	35
Уметничке манифестације	35
Научно–стручне	40
Привредне.....	40
Спортске	42
Верске	45
Политичко-историјске.....	47
Етнографске	48
Забавне.....	50
Туристичко–пропагандне.....	51
ВЕЗА ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА	53
Повезаност рељефних целина и манифестационог туризма.....	53
Повезаност климатских услова и манифестационог туризма.....	54
Повезаност флоре и фауне и манифестационог туризма	58
МЕСТО АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА	61
Место етнографских вредности у организовању манифестационог туризма.....	64
Место спортско-рекреативних објеката у организовању манифестационог туризма.....	65
Значај привреде при организовању манифестационог туризма	66

Значај насеља као места одржавања манифестационог туризма...	67
МАНИФЕСТАЦИОНИ ТУРИЗАМ У ОДНОСУ НА УКУПНУ ТУРИСТИЧКУ ПОНУДУ	70
Субјекти–организатори манифестација	75
АСПЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА НА ПРАВЦУ КОРИДОРА	77
Социо–културни аспект	77
Еколошки аспект	78
Психолошки аспект	79
Друштвено–политички аспекти	80
ЗАКЉУЧАК	83
RESSUME	88
САДРЖАЈ	95